

Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ (Παπανδρέου) στοὺς Διαθρησκειακοὺς Διαλόγους

MARIA BRUN*

2^ο ΜΕΡΟΣ:
ΔΙΑΘΡΗΣΚΕΙΑΚΟΙ ΔΙΑΛΟΓΟΙ¹

1. Προϋποθέσεις

Ἐστω ὅτι ὁ *Διάλογος* εἶναι φαινόμενο τῆς νεότερης ἐποχῆς. Μόδα ἴσως; Ἀναγκαιότητα; Ἡ μήπως μία ἠχηρή, ιδιαίτερη ἔκκληση πρὸς τὴ χριστιανικὴ συνείδηση; Ὅπως καὶ νὰ ἔχει, πρόκειται μετὰ βεβαιότητος γιὰ μία συνέπεια τῶν τραγικῶν γεγονότων τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ὅχι, κάτι παρόμοιο δὲν πρέπει νὰ συμβεῖ ποτὲ ξανά!

Ὁ ὅρος «*Διάλογος*» ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1956 στὸ πλαίσιο τῶν προσπαθειῶν τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν (ΠΣΕ) νὰ ἔρθῃ σὲ συνομιλία μὲ τὸν Ἰουδαϊσμό². Ἄν καὶ οἱ προσπάθειες τὴν χρονικὴ ἐκείνη στιγμή ἐδράζονταν στὶς παλαιῆς ἀντιλήψεις³, εἶχε ἀρχίσει νὰ διαφαίνεται μία ἀλλαγὴ. Τὰ βιώματα τοῦ πολέμου ὀδήγησαν ἓνα μεγάλο μέρος τῆς ἀνθρωπότητος στὴν ἐπίγνωση πὼς οἱ ἄνθρωποι διαφορετικῶν πεποιθήσεων, διαφορετικῆς θρη-

* Ἡ Μαρία Brun εἶναι Δρ. Θεολογίας καὶ πρώην συνεργάτις τοῦ Ὁρθόδοξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὸ Chambésy τῆς Γενεύης.

1. Πρόκειται γιὰ τὴ β΄ συνέχεια τῆς μελέτης μας γιὰ τὴ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτη Δαμασκηνοῦ (Παπανδρέου) στὸν διαχριστιανικὸ καὶ διαθρησκειακὸ διάλογο, τὸ α΄ τμῆμα τῆς ὁποίας δημοσιεύθηκε στὸ τεῦχος 3/2012 τῆς *Θεολογίας*. Τὸ παρὸν ἀρθρο μετέφρασαν ἡ Ἀλεξάνδρα Παύλου καὶ ἡ Κωνσταντῖνα Πέππα.

2. Πρβ. KRATZERT THOMAS, «“Wir sind wie die Juden”. Der griechisch-orthodoxe Beitrag zu einem ökumenischen jüdisch-christlichen Dialog», Βερολίνο 1994, 46. (*Studien zu Kirche und Israel*, τόμ. 16).

3. Ἐξ ἀναφεροῦν ἐνδεικτικὰ οἱ τάσεις προσηλυτισμοῦ, ὅπως ἐκπορευτήκαν τὸ 1910 ἀπὸ τὸ Παγκόσμιο Συνέδριο Ἱεραποστολῆς στὸ Ἐδιμβούργο. (Πρβ. KRATZERT, *ὁπ.π.* 30).

σκείας και κουλτούρας, διαφορετικής φυλής και ιδιοσυγκρασίας πρέπει να τυγχάνουν εκτίμησης και σεβασμού. Η άπαιτηση αυτή έμπεριέχεται στη Θεολογία της Δημιουργίας. «Όλοι άνεξαιρέτως οί άνθρωποι έχουν δικαίωμα στην αναγνώριση της ανθρώπινης αξιοπρέπειάς τους. Συνεπώς, ό Διάλογος δέν είναι δυνατόν να είναι μία μονόπλευρη ύποθεση⁴, όπου τό ένα μέρος προσπαθει να τραβήξει τό άλλο στη δική του πλευρά⁵. Ό Διάλογος όφείλει έφεξης να νοείται και να εφαρμόζεται ως «συμπόρευση⁶, ως προθυμία να τείνεις εύήκον ούς, να λαμβάνεις ύπ' όψιν τόν άλλον. Ός εκ τούτου, οί οίκουμενικοί και Διαθρησκειακοί Διάλογοι είναι διαδικασίες, κατά τις όποιες «ό καθένας μπορεί να είναι αυτός πού είναι, δίχως να εγκαταλείψει αυτό πού έχει». Για τόν σκοπό αυτό επιβάλλεται να λάβει χώρα –είδικά μέσω του Διαλόγου– μία διαδικασία άπαλλαγής από λάθη του παρελθόντος, ή όποία σε τελική άνάλυση αποβλέπει στην ειρηνική συνύπαρξη τών λαών, ως πραγμάτωση ένός εκ τών ύψηλών ιδανικών του ανθρώπου της 3^{ης} χιλιετίας.

Όπό αυτές τις προϋποθέσεις είχαν ληφθει οί πρωτοβουλίες για τόν Διάλογο με τόν Ιουδαϊσμό και τό Ισλάμ. Τό 1955, τό ΠΣΕ πήρε την πρωτοβουλία για μία διαβούλευση περί «Χριστιανισμού και μη χριστιανικών Θρησκείων⁷, ή όποία ώστόσο στη συνέχεια δέν κατέγραψε την έπιθυμητή έπιτυχία. Ένω ό Διάλογος με τόν Ιουδαϊσμό κατέστη δυνατόν να σημειώσει σε σύντομο χρονικό διάστημα αρκετά μεγάλη πρόοδο, ό Διάλογος με τό Ισλάμ προχωρούσε διστακτικά. Όστόσο, στις αρχές της δεκαετίας του '60, άρχισε να κάνει την εμφάνισή της μία μεγάλη σκιά, ή όποία έμελλε να παραλύσει τούς Διαλόγους για πολλά χρόνια: Τό «παλαιστινιακό ζήτημα» δέν κατέστη άπλως ή λυδία λίθος⁸ τών Διαθρησκειακών Διαλόγων και της Διαθρησκειακής συνεργασίας, αλλά και τό βασικό πρόσκομμα στην ύλοποίηση αυτών.

4. Όπό την χριστιανική-θεολογική –και κυρίως ύπό την όρθόδοξη– έννοια ό όρος «Διάλογος» αναφέρεται στον Ίησού Χριστό ως τόν Λόγο του Θεού, διά του όποιου –«διά Λόγου»– λαμβάνει χώρα μία άνεση και άδιάκοπη ένδοθεική τριαδική άνταλλαγή, ό Θεός ώστόσο βρίσκεται σε μία διαλογική σχέση με τόν κόσμο, προπάντων όμως με τόν άνθρωπο. (Πρβ. STANILOAE DUMITRU, *Orthodoxe Dogmatik*, τόμ. 1: Ζυρίχη Einsiedeln – Κολωνία 1985, 28 κ.έ., 275-280).

5. Στην μεταπολεμική έποχή, οί τάσεις προσηλυτισμού έμοιαζαν αίφνης ξεπερασμένες και άναχρονιστικές. Οί πρωτοβουλίες για έναρξη συνομιλιών κατά τούς περασμένους αιώνες δέν έξετάζονται εδώ.

6. KRATZERT, όπ.π. 21.

7. Η διαβούλευση συνεχίστηκε στην Γ' Όλομέλεια του ΠΣΕ τό 1961 στο Νέο Δελχί. (Πρβ. KRATZERT, όπ.π. 45, 48-52).

8. Πρβ. KRATZERT, όπ.π. 52.

Στις αρχές της δεκαετίας του '70, ο Μητροπολίτης Δαμασκηνός κατάλαβε πολύ γρήγορα ότι οι διαθρησκειακές επαφές θα έπρεπε αρχικώς να λάβουν χώρα σε διμερές επίπεδο, έκλινε δηλαδή προς την άποψη της έναρξης Διαλόγου καταρχάς με τον Ιουδαϊσμό, και μετέπειτα με τὸ Ἰσλάμ –και αυτό αποκλειστικά με ὀρθοδόξους συνομιλητές. Σὲ μεταγενέστερη χρονική στιγμή θὰ ἦταν δυνατόν νὰ προσκληθοῦν στίς συναντήσεις και παρατηρητὲς ἄλλων χριστιανικῶν δογμάτων.

2. Οἱ Διαθρησκειακοὶ Διάλογοι στὸ πλαίσιο τῶν καθηκόντων τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ

Ἀπὸ τότε πού ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία τοῦ ἀνέθεσε τὴ Γραμματεία γιὰ τὴν Προπαρασκευὴ τῆς Ἁγίας και Μεγάλης Συνόδου, ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνός προσπαθεῖ με τὸν ἱεραποστολικό του ζῆλο και τὸν ἀδάμαστο δυναμισμό του, ἀξιοποιώντας στὸ ἔπακρο τὰ ἔμφυτα «τάλαντα» και τὶς εὐθύνες οἱ ὁποῖες συνδέονται με τὰ ἀξιώματα διακονίας και μαρτυρίας, νὰ ἐνισχύσει τὴν κοινωνία και τὴν ἐνότητα ὄλων τῶν Ὁρθοδόξων. Με τὴ δόκιμη και φωτισμένη διακονία του στὸν τομέα αὐτὸν δικαίωσε τὶς ἐλπίδες τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας και ἀναδείχθηκε γνήσιος και ἀφοσιωμένος φορέας τοῦ πνεύματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, στὸ ὁποῖο και ἀνήκει κατ' ἀποκλειστικότητα –ὀφείλουμε νὰ ὁμολογήσουμε– ἡ τιμὴ και ὁ σταυρὸς τῶν πρωτοβουλιῶν γιὰ τὴ διασφάλιση τῆς διαρκοῦς και ἀδιάκοπης συμφωνίας και ὁμοφωνίας μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

Ἡ Α' Προσνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψη (Σαμπεζὺ 1976) διακήρυξε ὁμόφωνα τὴν ἐπιθυμία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας «νὰ συμβάλλει εἰς τὴν διαθρησκειακὴν συνεννόησιν και συνεργασίαν, δι' αὐτῆς δὲ εἰς τὴν ἀπάλειψιν τοῦ φανατισμοῦ ἀπὸ πάσης πλευρᾶς, και τοιουτοτρόπως εἰς τὴν συμφιλίωσιν τῶν λαῶν και ἐπικράτησιν τῶν ἰδεωδῶν τῆς ἐλευθερίας και τῆς εἰρήνης εἰς τὸν κόσμον, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, ἀνεξαρτήτως φυλῆς και θρησκείματος»⁹.

9. Στό: *Ἐπίσκεψις* 7 (1.12.1976) 158, 4 και 10· ἐπίσης στό: *Συνοδικά*, Περιοδικὴ ἔκδοσις τῆς Γραμματείας τῆς προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας και Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Σαμπεζὺ-Γενεύη 1978, τεύχ. 2, 128, παρ. 4).

Μία αντικειμενική ανάλυση τῶν συγκεκριμένων περιοχῶν τῶν θρησκευτικῶν αντιπαραθέσεων θὰ μπορούσε νὰ ὀδηγήσει σὲ ὀρισμένα χρήσιμα συμπεράσματα ὄχι μόνο γιὰ τὰ αἴτια τῶν συγκρούσεων, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὶς προοπτικὲς ὑπερβάσεώς τους.

Ἐξάλλου, ὁ ἀείμνηστος *Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Δημήτριος*, ἐρμηνεύοντας στὸ Χριστουγεννιάτικο Μήνυμά του τὸ ἴδιο ἔτος (1976)¹⁰ τὴν ἀπόφαση τῆς Α΄ Προσυνοδικῆς Πανορθοδόξου Διασκέψεως, γιὰ συνεργασία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας «μεθ' ὄλων τῶν Θρησκειῶν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ πραγματοποιηθεῖ τὸ Εὐαγγέλιον τῶν Χριστουγέννων, ἡ ἐπὶ γῆς εἰρήνη καὶ ἡ ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία», ἀνακοίνωσε ὅτι ἐπιθυμοῦσε νὰ καταστήσει «τὸ ἱερόν καὶ ὑψηλὸν τοῦτο πανορθόδοξον φρόνημα... συγκεκριμένον εἰς τὸν κόσμον, τὸ ταχύτερον καὶ ἐνεργῶς», καὶ ἐκήρυξε τὸ νέον ἔτος 1977 «ὡς ἔτος πλήρους θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, ἀνεξιθρησκείας, συνεργασίας ὄλων τῶν Θρησκειῶν ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἰδιαίτερος ὡς ἔτος καταπολεμήσεως τῆς μεγάλης ἁμαρτίας ποὺ μαστίζει τὴν ἀνθρωπότητα, ἥτοι τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ»¹¹.

Ἡ πρόταση τῆς Α΄ Προσυνοδικῆς Πανορθοδόξου Διασκέψεως ἀνανεώθηκε καὶ ἀναπτύχθηκε συστηματικότερα στὴν ἐκτενὴ καὶ σπουδαία πράγματι Διακήρυξη τῆς Γ΄ Προσυνοδικῆς Πανορθοδόξου Διασκέψεως (Σαμπεζύ, 1986) ὑπὸ τὸν τίτλο «Συμβολὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς ἐπικράτησιν τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀδελφοσύνης καὶ τῆς ἀγάπης μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ εἰς ἄρσιν τῶν φυλετικῶν καὶ ἄλλων διακρίσεων»¹².

Ἔτσι ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία, πρωτοπόρος ἀνεκαθεν σὲ πράξεις καταλλαγῆς καὶ ἀγάπης καὶ ἐπιθυμώντας, μέσῳ τῆς ἀλληλογνωριμίας καὶ τῆς ἀμοιβαίας κατανόησης τῶν πιστῶν τῶν διαφόρων Θρησκειῶν, νὰ συμβάλει θετικὰ καὶ ὑπεύθυνα πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰρηνικῆς συνυπάρξεως τῶν λαῶν, ἀνέλαβε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη πρωτοβουλίες γιὰ τὴν προώθηση, σὲ πρώτη φάση, ἐνὸς πνεύματος διμερῶν Διαθρησκευτικῶν Διαλόγων μεταξὺ τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῶν ἄλλων δυὸ μονοθεϊστικῶν Θρησκειῶν (Ἰουδαϊσμοῦ καὶ Ἰσλάμ), οἱ ὁποῖες ἔχουν κοινὲς ρίζες στὴν Παλαιὰ Διαθήκη καὶ συνυπάρχουν γιὰ πολλοὺς αἰῶνες στὸν ἴδιο γεωγραφικὸ χῶρο, ἀντιμετωπίζοντας κοινὰ προβλήματα. Τοῦ λόγου τὸ ἀληθὲς ἀποδεικνύουν τὰ μηνύματα τοῦ *Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολο-*

10. Βλ. περιοδικὸ *Ἐπίσκεψις* 7 (25.12.1976) εἰδικὰ τεύχ. 2-4.

11. ὁ.π. 4. («ὡς ἔτος πλήρους θρησκευτικῆς ἐλευθερίας...»).

12. *Una Sancta* 42 (1987) 1, 15-24 (εἰδικὴ ἔκδοσις)· ἐπίσης *Ἐπίσκεψις* 18 κ.έ.

μαίου πρὸς τοὺς ἐπίσημους διοργανωτὲς τῶν Διαλόγων μὲ τὸν Ἰουδαϊσμό καὶ τὸ Ἰσλάμ.

Οἱ πρωτοβουλίες τοῦ Ὁρθοδόξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὴν ὀργάνωση τῶν ἀκαδημαϊκῶν Συναντήσεων τόσο μὲ τὸν Ἰουδαϊσμό ὅσο καὶ μὲ τὸ Ἰσλάμ ἐκφράζουν τὸ εὐρύτερο πνεῦμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ μία θετικότερη συμβολὴ τῆς Ὁρθοδοξίας πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰρηνικῆς συνυπάρξεως τῶν πιστῶν τῶν τριῶν Θρησκειῶν, οἱ ὁποῖοι συμβιώνουν στὸν ἴδιο γεωγραφικὸ χῶρο καὶ ἀντιμετωπίζουν κοινὰ προβλήματα.

Ἡ εὐθύνη τοῦ ἔργου προσεγγίσεως τῆς Ὁρθοδοξίας μὲ τις δύο Θρησκείες –ἐννοεῖται ὅτι ἡ διαθρησκειακὴ αὐτὴ συνεργασία ἀπέκλειε ἐκ τῶν προτέρων τόσο τὸν συγκρητισμό, ὅσο καὶ τὴν ἐπιδίωξη ἐπιβολῆς ὁποιασδήποτε θρησκείας ἐπὶ τῶν ἄλλων– ἀνατέθηκε στὸν Μητροπολίτη Δαμασκηνό, ὁ ὁποῖος, μὲ ἐφόδια τὴν ἀφοσιωμένη στράτευση του στὴ διακονία τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, τὴν πολύτιμη ἐμπειρία του ἀπὸ τὴν μακρόχρονη δραστηριοποίησή του στὴν ἱερὴ ὑπόθεση τῆς προαγωγῆς τῆς ἐνότητος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀνὰ τὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ τὴ λαμπρὴ μόρφωσή του, πρόβαλλε ὡς ὁ μόνος ἰκανὸς νὰ διασφαλίσαι, κατὰ τὸν καλύτερο δυνατὸ τρόπο, τὴν παγίωση καὶ καρποφορία τῶν σχεδιαζομένων διαθρησκειακῶν συναντήσεων.

“Ὅλες οἱ συναντήσεις συνδέονται ἄμεσα ἢ ἔμμεσα μὲ τὸ Ὁρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὸ Σαμπεζύ, ἐφ’ ὅσον προετοιμάζονται μετὰ ἀπὸ μακρὰ καὶ δημιουργικὴ συνεργασία τοῦ Κέντρου μὲ τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ Ἰουδαϊμοῦ καὶ τοῦ Ἰσλάμ, καὶ ἔχουν χαρακτῆρα ἀκαδημαϊκῶν Συνδιασκέψεων. Τὰ μέλη, τὰ ὁποῖα ἐκπροσωποῦν τις δύο πλευρὲς σὲ κάθε Συνδιάσκεψη, εἶναι ἐξέχοντες εἰδικοί ἐπιστήμονες καὶ ἀναγνωρισμένες πνευματικὲς προσωπικότητες. Προκειμένου οἱ Διάλογοι νὰ εἶχαν ὅσο τὸ δυνατόν μεγαλύτερες πιθανότητες ἐπιτυχίας καὶ νὰ ἀπέφεραν καρπούς, καθορίστηκαν σὲ συνεργασία μὲ τοὺς ἀντίστοιχους ὑπευθύνους τῶν δύο Διαλόγων¹³ τὰ ἀκόλουθα κριτήρια γιὰ τὴ διεξαγωγὴ τῶν διαβουλευσέων καὶ τὴ μεθοδολογία¹⁴:

– Ὁ Διάλογος ἔχει αὐστηρὰ ἀκαδημαϊκὸ χαρακτῆρα, οὕτως ὥστε νὰ διασφαλιστεῖ ἡ συστηματικὴ ἐξέταση τῶν θεωρητικῶν προϋποθέσεων.

13. Γιὰ τὸν Διάλογο μὲ τὸν Ἰουδαϊσμό ὁ Δρ Gerhard Riegner, Γενεύη, καὶ γιὰ τὸν Διάλογο μὲ τὸ Ἰσλάμ ὁ Πρίγκιπας Hassan bin Talal, Ἀμμάν, Ἰορδανία.

14. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, «Οἱ Διαθρησκειακοὶ Διάλογοι καὶ ἡ συνάντηση τῶν τριῶν μονοθεϊστικῶν θρησκειῶν», *Λόγος Διαλόγου*, Ἀθήνα 1997, 303-346, ἐδῶ προβλ. 317).

– Ὁ Διάλογος εἶναι *διαπολιτισμικός*, διότι ζητούμενο δὲν εἶναι ὁ προσηλυτισμὸς τῶν πιστῶν τῶν ἄλλων Θρησκειῶν.

– Τὰ μέλη εἶναι *ἀντιπροσωπευτικά*: ἐκπροσωποῦν θρησκευτικούς καὶ πολιτικούς ἡγέτες, πανεπιστημιακούς διδασκάλους, θεολόγους καὶ εἰδήμονες, νέα καὶ παλαιὰ γενιά.

– Οἱ διαβουλεύσεις διεξάγονται σὲ *διεθνὲς ἐπίπεδο*: οἱ συμμετέχοντες ἐπιθυμητὸ εἶναι νὰ προέρχονται ἀπὸ ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερες χῶρες.

– Οἱ διαβουλεύσεις διατηροῦν ἕναν «*οἰκουμενικό*» χαρακτήρα: οἱ συμμετέχοντες ἐκπροσωποῦν διάφορα ρεύματα καὶ οἱ προσκλήσεις ἀπευθύνονται καὶ σὲ ἐκπροσώπους ἄλλων χριστιανικῶν δογμάτων.

– Ἡ ἐπεξεργασία τῶν θεμάτων γίνεται *ισότιμα*: τὴν ἐπεξεργασία τους ἀναλαμβάνει ἕνας ἐκπρόσωπος καθεμιᾶς ἐκ τῶν δύο Θρησκειῶν.

– Τὰ θέματα ἔχουν ὡς προσανατολισμὸ τους τὴν *πράξη*: ἐπιδίωξη ὀφείλει νὰ εἶναι ἡ ἰσορροπία μεταξὺ θεωρητικῶν θέσεων καὶ πρακτικῶν προτάσεων.

– Ἡ ἐπιλογή τῆς θεματολογίας ὀφείλει νὰ λαμβάνει ὑπ’ ὄψιν τὴν *ἐπικαιρότητα*: ἡ θεολογικὴ θεώρηση πρέπει νὰ συμπληρώνεται ἀπὸ τὴν κοινωνική.

– Στόχος τῶν Διαλόγων εἶναι νὰ δημιουργήσουν *προϋποθέσεις* γιὰ καλύτερη ἀλληλοκατανόηση, ἀμοιβαῖο σεβασμὸ, προαγωγή τῆς συνεργασίας καὶ εἰρηνικὴ συνύπαρξη.

– Καὶ οἱ δύο πλευρὲς διατηροῦν *Γραμματεία*, προκειμένου νὰ μοιράζονται τὶς ἐργασίες συντονισμοῦ.

– Οἱ προσκλήσεις γίνονται *ἐναλλάξ*: ἡ ἐκάστοτε πλευρὰ θὰ ἀπευθύνει πρόσκληση γιὰ διαβούλευση στὸ ἔδαφος χώρας τοῦ πολιτισμικοῦ της περιβάλλοντος, λόγου χάριν ἡ χριστιανικὴ πλευρὰ σὲ χώρα χριστιανικὴ καὶ ἡ ἰουδαϊκὴ καὶ ἡ ἰσλαμικὴ σὲ ἀντίστοιχες χῶρες.

– Τὰ ἀποτελέσματα θὰ *δημοσιεύονται*: ἀνακοινωθέντα καὶ κοινὲς ἀποφάσεις θὰ δίδονται στὴ δημοσιότητα διὰ τῶν τοπικῶν μέσων ἐνημέρωσης, τὰ ἀπὸ κοινῶν ἐκπονηθέντα θέματα θὰ ἐκδίδονται σὲ ἀνθολογίες.

Τὰ κριτήρια αὐτὰ ἀπέτελεσαν τὶς μεθοδικὲς κατευθυντήριες γραμμές, οἱ ὁποῖες θὰ διασφάλιζαν τὴ συστηματικὴ πρόοδο τῶν δυὸ Διαθρησκειακῶν Διαλόγων.

3. Ὁ Διαθρησκειακὸς Διάλογος μὲ τὸν Ἰουδαϊσμό

Ἡ ἐκ μέρους τῆς «Χριστιανο-Ἰουδαϊκῆς Κοινότητος Ἐργασίας τῆς Ἑλβετίας» πρόσκλησις τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ, «ὅπως ἀναπτύξη τὰς σχέ-

σεις τῶν δύο Θρησκειῶν ἀπὸ χριστιανικῆς πλευρᾶς», ἡ ὁμιλία τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ «Αἱ ἀξιώσεις τῶν δύο Θρησκειῶν, Χριστιανισμοῦ καὶ Ἰουδαϊσμοῦ, ὡς πρὸς τὸν ἀπόλυτον χαρακτήρα αὐτῶν καὶ ἡ ἀνάγκη τοῦ μεταξύ των διαλόγου»¹⁵ ἔλαβε χώρα, ἔπειτα ἀπὸ ἀρκετὲς προκαταρκτικὲς συζητήσεις, τὴν 13^η Ἰουνίου 1976 ἐνώπιον ἐκλεκτοῦ ἀκροατηρίου στὴ Ζυρίχη. Ἡ συνάντηση αὐτή, καθὼς καὶ ἡ σαφὴς θέση τοῦ Μητροπολίτου ἀναφορικὰ μὲ τὴν «ἀναγκαιότητα τοῦ Διαλόγου» μεταξύ Ἑβραίων καὶ Χριστιανῶν, ὑπῆρξαν καθοριστικὲς ὡς πρὸς τὴν ἐπίτευξη τῆς ἔναρξης τοῦ ἐπίσημου διεθνοῦς Διαλόγου μεταξύ Ὁρθοδοξίας καὶ Ἰουδαϊσμοῦ¹⁶. Ἡ διάλεξη αὐτὴ στάθηκε ἡ ἀφορμὴ γιὰ μίαν ἀκόμη ἐνημερωτικὴ συνάντηση, ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα τὸ ἴδιο κίολας ἔτος (Ὀκτώβριος 1976) στὸ Ὁρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὸ Σαμπεζῦ καὶ στὴν ὁποία ἐκπρόσωποι τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας διεξήγαγαν μίαν ζωηρὴ συζήτηση γύρω ἀπὸ τὶς σκέψεις πού εἶχε καταθέσει ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς τὴν ἀνοιξή¹⁷. Χάριν αὐτῆς τῆς ἐντατικῆς προεργασίας, ἡ ὁποία ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ τὴν ἔκκληση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1976, διεξήχθησαν ἤδη τὸ 1977¹⁸ καὶ τὸ 1979¹⁹ οἱ δύο διεθνεῖς ἀκαδημαϊκὲς συζητήσεις. Ὡστόσο, ἀφ' ἐνὸς ἡ τεταμένη διεθνὴς κατάσταση καὶ ἡ εὐθραυστὴ συνύπαρξη τῶν δύο Θρησκειῶν στὴν Μέση Ἀνατολή καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ πληθώρα δυσεπίλυτων προβλημάτων καὶ ἀντιφάσεων κατέστησαν ἀδύνατη τὴ συνέχιση τῶν Διαλόγων. Ἡ τόσο θετικὴ καὶ πολλὰ ὑποσχόμενη πρωτοβουλία ἔμεινε στάσιμη²⁰.

15. Ἀποσπ.σ. στὸ: *Ἐπίσκεψις* 7 (1.7.1976) 150, 9-14).

16. Ἀπὸ πλευρᾶς τῶν Ἑβραίων, τὸ ἐρέθισμα γιὰ ἓναν Διάλογο Ἰουδαϊσμοῦ-Χριστιανισμοῦ δόθηκε ἀπὸ τὰ ἀντιεβραϊκὰ καὶ ἀντισιωνιστικὰ κινήματα στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '70, καθὼς καὶ διάφορες περιπτώσεις στοχοποιήσεων. (Πρβ. KRATZERT, *ὄπ.π.* 208 κ.έ.)

17. Ἐνδεικτικὰ ἄς ἀναφερθοῦν θέματα πού ἀφοροῦσαν τὴ Θεολογία καὶ τὴν ἱστορία τῆς Θεολογίας, λόγοι γιὰ τὴν ἀμοιβαία ἀπόρριψη, ἀλλὰ καὶ οἱ, πρωτοεμφανιζόμενες τὸν 20ὸ αἰῶνα, ἔρευνες γιὰ τὸν Ἰησοῦ ἀπὸ πλευρᾶς τῶν Ἑβραίων καθὼς καὶ ἡ ἴδρυση διαφόρων χριστιανο-εβραϊκῶν συλλόγων μετὰ τὸ τέλος τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

18. Πρβ. PAPANDREOU DAMASKINOS, «Das orthodoxe Christentum und das Judentum. Der Stand ihrer Beziehungen», *Orthodoxie und Ökumene. Gesammelte Aufsätze von Damaskinos Papandreou* (ἔκδ. ὑπὸ Wilhelm Schneemelcher). – Στουτγάρδη-Βερολίνο-Κολωνία-Mainz 1986, 126-130.

19. Πρβ. PAPANDREOU, *Le Dialogue* 346 κ.έ.

20. Μεταξὺ ἄλλων καὶ λόγῳ τῆς ἀντίστασης τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ἀντιμετώπιζε μὲ δυσπιστία τὸν Διάλογο μὲ τὸν Ἰουδαϊσμό. (Πρβ. KRATZERT, *ὄπ.π.* 221).

Οι ακαδημαϊκές Συνδιασκέψεις Ὁρθοδοξίας και Ἰουδαϊσμοῦ ὁργανώθηκαν με τὴ συνεργασία τοῦ Ὁρθόδοξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὸ Σαμπεζῦ και ἐκπροσώπων τῆς «Διεθνoῦς Ἰουδαϊκῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν Διαθρησκειακῶν Διασκέψεων» (*International Jewish Committee on Inter-religious Consultations*), τοὺς ἀξιότιμους κυρίους Δρ Gerhart Riegner και τὸν καθηγητὴ Jean Halperin²¹, οἱ ὁποῖοι ἐνεργοῦν ἐξ ὀνόματος τοῦ «Παγκοσμίου Ἰουδαϊκοῦ Συνεδρίου» (*World Jewish Congress, WJC*) και ἄλλων ἀναγνωρισμένων Ἰουδαϊκῶν Ὁργανώσεων και Ὁργανισμῶν. Οἱ ἐπιστημονικὲς εἰσηγήσεις και οἱ σημαντικότερες παρεμβάσεις τῶν συναντήσεων ἔχουν δημοσιευθεῖ σὲ αὐτοτελῆ τεύχη.

Σὲ συνεργασία με τὸ Ὁρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὸ Σαμπεζῦ, ἔλαβαν χώρα οἱ ἐξῆς ἀκαδημαϊκὲς διαβουλεύσεις²²:

1. «Ὁ Νόμος κατὰ τὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ και τὴν ἰουδαϊκὴ κατανόηση», Λουκέρνη Ἑλβετίας (Μάρτιος 1977).
2. «Παράδοση και κοινότητα στὸν Ἰουδαϊσμό και τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία», Βουκουρέστι Ρουμανίας (Ὀκτώβριος 1979).
3. «Συνέχεια και Ἀνανέωση», Ἀθήνα (Μάρτιος 1993).
4. «Ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ σύγχρονου κόσμου ἀπὸ τὴν Ὁρθοδοξία και τὸν Ἰουδαϊσμό», Ἱεροσόλυμα (Δεκέμβριος 1998).

3.1 Ἐκτίμηση και ἀναγνώριση τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ στὴν προαγωγή τοῦ Διαλόγου με τὸν Ἰουδαϊσμό

Ἡ μελέτη τῆς πορείας τῶν Διαθρησκειακῶν και Διαπολιτισμικῶν Διαλόγων φανερῶνει τὴν ἀξιοσημείωτη στάση και τὸν πολὺ σημαντικό ρόλο ποὺ διαδραμάτισε στὸ ζήτημα αὐτὸ ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνός. Στὸν *Διάλογο με τὸν Ἰουδαϊσμό* ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνός εἶναι ἀδιαμφισβήτητα ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἀναζήτησε και προήγαγε τὸν Διάλογο, ἐντατικοποίησε τὶς ἐπαφὲς με τὰ πρόσωπα ποὺ συμμετεῖχαν στὸν Διάλογο ἀπὸ ἰουδαϊκῆς πλευρᾶς και ἀγωνίστηκε γιὰ τὴν ἐπανάραξη και συνέχεια τοῦ Διαλόγου, ὅταν αὐτὸς διεκόπη.

21. Ἀμφότεροι διαμένοντες στὴν Γενεύη: Gerhart Riegner (1911-2001), Jean Halperin (1921-2012).

22. Οἱ ἀκόλουθες συναντήσεις τῶν ἐτῶν 2003, 2007, 2009 και 2013 πραγματοποιήθηκαν σὲ συνεργασία με τὸ Γραφεῖο Διαθρησκειακῶν και Διαπολιτισμικῶν Ὑποθέσεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου σὶς Βρυξέλλες.

Μετά από μία προκαταρκτική συνάντηση στην Γενεύη τὸ 1976 καὶ δύο διεθνεῖς συνδιασκέψεις τὸ 1977 καὶ τὸ 1979 στὴν Λουκέρνη καὶ τὸ Βουκουρέστι ἀντίστοιχα, ὁ Διάλογος δὲν συνεχίστηκε, καὶ μόνο μετὰ τὴν παρέλευση 14 ἐτῶν κατέστη δυνατὴ ἡ διοργάνωση καὶ πραγματοποίηση τῆς τρίτης Συνδιάσκεψης τὸ 1993 στὴν Ἀθήνα.

Μόνο μία ἰσχυρὴ προσωπικότητα μὲ τὸ χάρισμα τῆς ἰσχυρῆς θέλησης καὶ τῆς ἀξιοπιστίας θὰ μπορούσε νὰ ἀντιμετωπίσει τὰ λεπτὰ προβλήματα ποὺ προέκυψαν, νὰ ὑπερβεῖ τὶς ἐντάσεις, νὰ ὑπερνικήσει τὶς ἀντιξοότητες ποὺ ὀδήγησαν στὴ διακοπὴ καὶ μὲ ἐπίμονη προσπάθεια νὰ ἐπιτύχει τὴν ἐπανέναρξη καὶ προαγωγὴ τοῦ Διαλόγου. Ἡ προώθηση τοῦ Διαλόγου μὲ τὸν Ἰουδαϊσμό ἀποτελεῖ ἐπίτευγμα τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ, τὸν ἰσχυρὸ χαρακτήρα τοῦ ὁποῖου ἐκτίμησε δεόντως καὶ ἐξῆρε ἀναδρομικὰ στὰ Ἀπομνημονεύματά του²³ ὁ μετέπειτα Ἀντιπρόεδρος τοῦ Διαλόγου Δρ Gerhart Riegner. Τὰ λόγια του ἐκφράζουν μία χαρακτηριστικὴ κατάσταση, ἡ ὁποία ἐπαναλαμβάνονταν διαρκῶς τοὺς περασμένους αἰῶνες: ἀπὸ διχογνωμίες – σκλήρυνση τῶν μετώπων – ἀπόσταση, ἀντιθέσεις, μισαλλοδοξία – φανατισμό, ἐχθρότητα, ἀντιμαχίες – μέχρι ἀγνοία. Τὰ μέτωπα γρήγορα σκληραίνουν, ἡ ἐμπιστοσύνη χάνεται ἀκόμη πιὸ γρήγορα. Ὅμως, πῶς νὰ διαλύσεις τὴν δυσπιστία αἰῶνων; Νὰ σπάσεις τὸν κύκλο τῆς ἐχθρότητας μὲ μία φιλικὴ χειραψία; Νὰ πεῖς λόγια ἀναγνώρισης ἀντὶ νὰ ἐκτοξεύεις μυωπικὲς κατηγορίες; Νὰ ἀκοῦς, ἀντὶ νὰ ἔχεις ἔτοιμες τὶς προκαταλήψεις.

Ποιὸς τολμᾷ νὰ ξεπεράσει πρῶτος τὸν ἑαυτό του; Νὰ τείνει χεῖρα συμφιλίωσης;

Ποῦ θὰ βρεθεῖ ἡ κεφαλὴ ποὺ θὰ διακρίνει τὶς ἐφικτὲς λύσεις καὶ δὲν θὰ χάνει ἀπὸ τὰ μάτια τῆς τὸν σκοπὸ, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὴν εἰρήνη, τὴν δικαιοσύνη, τὴν ἐλευθερία, τὴν ἀνεκτικότητα ποὺ ὀδηγεῖ στὴν ἀμοιβαία ἀναγνώριση, τὴν ἀδελφосύνη, τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, τὴν καθολικὴ ἀναγνώριση τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας, ὅλα αὐτὰ δηλαδὴ ποὺ συνιστοῦν τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀνθρώπου ὡς πλάσματος τοῦ Θεοῦ!

Ἔτσι λοιπόν, ὁ Δρ. Riegler ὁμολογεῖ ὅτι ὁ Διάλογος ξεκίνησε μέσα σὲ μία ἀρνητικὴ ἀτμόσφαιρα, ἡ ὁποία ὀφειλόταν στὴν ὑπαρξὴ μιᾶς πολὺ εὐθραυστῆς ἰσορροπίας μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν, τῶν ἰουδαϊκῶν καὶ τῶν μουσουλμανικῶν

23. RIEGNER GERHART, *Ne jamais désespérer. Soixante années au service du peuple juif et des droits de l'homme*, Παρίσι 1998, 507-511.

κοινοτήτων στη Μέση Ανατολή και η οποία ώθοῦσε την ιουδαϊκή πλευρά νὰ τηρεῖ ἀμυντική στάση.

Στὴν υπέρβαση αὐτοῦ τοῦ ἀρνητικοῦ καὶ καχύποπτου κλίματος συνέβαλε ἀποφασιστικά ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς μὲ τὴν πολύτιμη βοήθεια καὶ συνεργασία του. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου οἱ δύο ἄνδρες συνεδέθησαν στενά, ὅπως ἀναφέρει ὁ Δρ Riegner, δημιούργησαν μία βάση ἐμπιστοσύνης γιὰ μία ἐποικοδομητική συνεργασία, διευκρίνισαν πλῆθος παρεξηγήσεων τοῦ παρελθόντος καὶ ἔθεσαν τὰ θεμέλια γιὰ ἕναν ἀuthεντικὸ καὶ εἰλικρινῆ διάλογο μεταξὺ τῶν δύο Θρησκείων. Ὁ Δρ Gerhart Riegner χαρακτηρίζει τὸν Μητροπολίτη Δαμασκηνὸ «ὡς τὴν ψυχὴν» τῶν τόσο ἐπιτυχημένων συνδιασκέψεων καὶ μὲ εὐγνωμοσύνη ἀναγνωρίζει μὲ πόση ἐπιμονὴ καὶ πόσο πολὺ θάρρος ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς ἀκολούθησε τὸ μεγάλο του ὄραμα καὶ «μᾶς ὀδήγησε στὸ σημεῖο, στὸ ὁποῖο σήμερα εὐρισκόμαστε»²⁴.

Στὸν εὐχετήριο λόγο του μὲ ἀφορμὴ τὴν 60^η γενέθλιο ἐπέτειο τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ τὸ 1996, ὁ Δρ Gerhart Riegner ἀναφέρει χαρακτηριστικά:

«Κατὰ τὴν διάρκεια ὄλων τῶν ἐτῶν ἔμαθα νὰ ἐκτιμῶ σὲ αὐτὸν μία ἐξαιρετική προσωπικότητα, τὶς ἀξιοσημεῖωτες προσωπικὲς του ἱκανότητες, τὴν βαθιὰ του πίστη καὶ τὰ μεγάλα διανοητικὰ του προτερήματα, συνδυασμένα μὲ τὴν πιστότητα πρὸς τὶς ἱερὲς παραδόσεις καὶ ἕνα δροσιστικὸ ἄνοιγμα πρὸς τὶς μεγάλες τάσεις τοῦ σημερινοῦ κόσμου. Καὶ οἱ δύο συνδιασκέψεις (τὸν Μάρτιο τοῦ 1977 στὴ Λουκέρνη καὶ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1979 στὸ Βουκουρέστι) ὑπῆρξαν ἐξαιρετικὰ χρήσιμες καὶ συνέβαλαν τὰ μέγιστα γιὰ ν' ἀνοίξει ἕνα νέο κεφάλαιο στὶς σχέσεις μας. Μετὰ ἀπὸ μακροχρόνιες καὶ προσεκτικὲς προετοιμασίες πραγματοποιήθηκε μία τρίτη ἐπιτυχημένη συνδιάσκεψη τὸν Μάρτιο τοῦ 1993 στὴν Ἀθήνα καὶ ἦταν ἡ τόλμη του καὶ τὸ ὄραμά του ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα μᾶς ὀδήγησαν σὲ τόσο θετικὰ ἀποτελέσματα»²⁵.

Ἡ εὐαγγελικὴ πάστορας Petra Heldt γράφει στὶς «Οἰκουμενικὲς Μελέτες» τῆς γιὰ τὰ 60^α γενέθλια τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ: «Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς ἀνήκει παγκοσμίως στοὺς πρωτοπόρους αὐτοῦ τοῦ κινήματος (στὸν τομέα τοῦ Οἰκουμενισμοῦ καὶ τοῦ Ἰσραήλ). Ἐξ ἀρχῆς συνυποστήριξε μὲ σοφία καὶ σύνεση αὐτὴν τὴν ἐπαναστατικὴ διαδικασία τοῦ ἰουδαιοχριστιανικοῦ διαλόγου ὡς μία οἰκουμενικὴ πραγματικότητα. Μὲ τὴν κατ'

24. ὁ.π.

25. Στό: BRUN, *Εὐχαριστήρια*.

ἐπανάληψιν ἐπιμονή του στή θεολογική διάσταση αὐτῆς τῆς διαδικασίας, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπέφυγε ἐντάσεις καὶ ἀντιπαραθέσεις ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκέρδισε μία παγκόσμια οἰκουμενική ἀξιοπιστία, ἡ ὁποία σὲ ἐλαχίστους θεολόγους ἀποδίδεται μὲ τόσο σεβασμό»²⁶.

Οἱ δύο αὐτὲς μαρτυρίες καταδεικνύουν τὴν οὐσία τῆς στράτευσης καὶ τοῦ χαρίσματος τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ, ποὺ δὲν ἦταν ἄλλο, ἀπὸ τὸ νὰ κάνει δική του ὑπόθεση τὶς προκλήσεις τῆς βιβλικὰ θεμελιωμένης χριστιανικῆς πίστεως καὶ νὰ τὶς ἀκολουθεῖ ἀταλάντευτος. Καὶ ἡ στάση του αὐτὴ χαρακτηρίζε κάθε του προσπάθεια στὸ πολυσχιδὲς πεδίο τῶν Διαλόγων. Ὁ θεμελιωμένος, πειστικός του λόγος, εἶχε μεταδοτικὴ ἐπίδραση σὲ πολλοὺς ἀνθρώπους, πρῶγμα ποὺ προμήνυε τὴν εὐτυχῆ κατάληξη τῶν πρωτοβουλιῶν του.

4. Ὁ Διαθρησκειακὸς Διάλογος μὲ τὸ Ἰσλάμ

Οἱ ἀκαδημαϊκὲς Συνδιασκέψεις μὲ τὸ Ἰσλάμ, οἱ ὁποῖες ὀργανώνονται ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Δαμασκηνὸ καὶ τὸ Ὀρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, σὲ συνεργασία μὲ τὸν Πρίγκηπα τῆς Ἰορδανίας Χασάν καὶ τὴ «Βασιλικὴ Ἀκαδημία γιὰ τὴν ἔρευνα τοῦ Ἰσλαμικοῦ Πολιτισμοῦ» (*The Royal Academy for Islamic Civilisation Research, Al-Albait Foundation*), παρουσιάζουν, ἀντιθέτως, σημαντικότερη πρόοδο, γιατί πραγματοποιοῦνται μὲ μία ἐντυπωσιακὴ συνέχεια καὶ συνέπεια παρὰ τὶς ἀντιξοότητες τῶν καιρῶν. Ὁ Διάλογος αὐτός, μέσα σὲ δεκατρία μόλις χρόνια²⁷, τείνει νὰ δικαιώσῃ τὶς προσδοκίες τῶν δύο ἐμπνευστῶν του, τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Πρίγκηπος Χασάν, ὅτι μέσῳ τῆς διαθρησκειακῆς συνεργασίας Χριστιανισμοῦ καὶ Ἰσλάμ, ἡ ὁποία στὰ πλαίσια τῆς ἀμοιβαίας κατανοήσεως ἀποτελεῖ κατὰ κάποιο τρόπο συμμετοχὴ στὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ, θὰ μπορέσουν οἱ δύο πλευρὲς νὰ προοδεύσουν «ἀπὸ κοινοῦ στὴν ἐκπλήρωση τῆς ἀποστολῆς τους μαζὶ μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καλῆς θελήσεως ποὺ ἔχουν ἀφιερωθῆ στὴν ἀναζήτηση τῆς ἀληθινῆς εἰρήνης γιὰ τὸ καλὸ τῆς ἀνθρώπινης κοινότητος».

26. HELDT PETRA, «Der Jüdisch-Christliche Dialog in Jerusalem und seine Folgen. Ökumenische Überlegungen zum 60. Geburtstag von Metropolit Damaskinos», Στό: BRUN, ὅπ.π. 45-52· ἐδῶ 50 κ.έ.

27. Μετὰ τὸν Θάνατο τοῦ βασιλιᾶ Χουσεΐν (1935-1999), ὁ Διάλογος δὲν συνεχίστηκε μὲ τὴν ἴδια μορφή.

Μέχρι σήμερα έχουν συγκληθεί έννεα ακαδημαϊκές Συνδιασκέψεις με τα ἑξῆς θέματα:

1. Αὐθεντία καὶ Θρησκεία στὴν παράδοση τῶν δύο Θρησκειῶν καὶ στὴν σύγχρονη πραγματικότητα (Σαμπεζὺ 1986)

2.1 *Κυρίως θέμα*: Πρότυπα ἱστορικῆς συνυπάρξεως Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων καὶ μελλοντικὲς προοπτικὲς (Ἀμμὰν 1987)

2.2 *Συμπόσιο γιὰ τοὺς νέους*: Κοινὰ ἀνθρωπιστικὰ ἰδανικὰ Μουσουλμάνων καὶ Χριστιανῶν (Ἀμμὰν 1987)

3. Εἰρήνη καὶ Δικαιοσύνη στὴν παράδοση τῶν δύο μονοθεϊστικῶν Θρησκειῶν (Σαμπεζὺ 1988)

4. Ὁ θρησκευτικὸς πλουραλισμὸς (Κωνσταντινούπολη 1989)

5. Οἱ Νέοι καὶ οἱ ἀξίες τῆς μετριοπάθειας (Ἀμμὰν 1993)

6. Παιδεία γιὰ κατανόηση καὶ συνεργασία (Ἀθήνα 1994)

7. Τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα στὸ Ἰσλάμ καὶ στὸν Χριστιανισμό (Ἀμμὰν 1996)

8. Προοπτικὲς συνεργασίας Μουσουλμάνων καὶ Χριστιανῶν στὸ κατώφλι τῆς 3^{ης} χιλιετίας (Κωνσταντινούπολη 1997)

9. Μουσουλμάνοι καὶ Χριστιανοὶ στὴ σύγχρονη κοινωνία. Οἱ ἀντιλήψεις γιὰ τὸν Ἄλλον καὶ ἡ σημασία τῆς συμβιώσεως (Ἀμμὰν 1998)

4.1 *Ἐκτίμηση καὶ ἀναγνώριση τῆς προσφορᾶς τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ στὴν προαγωγή τοῦ Διαλόγου μετὰ τὸ Ἰσλάμ*

Ἀρχικά, ὁ Διάλογος αὐτὸς ἀντιμετωπίστηκε ἀπὸ οὐκ ὀλίγους συμμετέχοντες ὡς κάτι «ἑξωτικό». Ἐπιπλέον, ἦταν αἰσθητὸς, κυρίως ἀπὸ πλευρᾶς τῶν Ἑλλήνων, ἕνας σκεπτικισμὸς ποὺ ἀναγόταν σὲ καθοριστικὰ ἱστορικὰ γεγονότα. Ὡστόσο, ἡ φιλικὴ συναναστροφή τῶν δύο συμπροέδρων, ἡ ἐμφανῆς, ἀνεπηρέαστη ἀπὸ ἑξωθεν παρεμβάσεις, στράτευσή τους καὶ ἡ προσήλωσή τους στὸ στόχο τοῦ Διαλόγου, ἔπεισαν σταδιακὰ τοὺς συμμετέχοντες γιὰ τὴν εἰλικρινῆ καὶ γνήσια πρόθεση τῶν πρωτεργατῶν τῆς πρωτοβουλίας. Γρήγορα ἐπῆλθε ἐγκαρδιότητα στὶς μεταξὺ τους σχέσεις, καὶ ἡ χαρὰ γιὰ τὶς ἐκάστοτε συναντήσεις τους δὲν ἄργησε νὰ ἔρθῃ.

Ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσει στὴν ἀρχὴ τὸν σκεπτικισμὸ τοῦ Φαναριοῦ, καὶ βρέθηκε ἀναγκασμένος νὰ ἀποδείξει τόσο τὸ νόημα ὅσο καὶ τὴν ἀναγκαιότητα ἐνὸς Διαλόγου μετὰ τὸ Ἰσλάμ. Ἡ ἀσυγκράτητη ἐπιθυμία του νὰ συμβάλλῃ ἐνεργᾶ στὴν παγκόσμια εἰρήνη βασιζόταν στὴν πεποίθη-

ση πώς αποκλειστικά ή προσωπική έπαφή ήταν δυνατόν να δώσει λύση στο αδιέξοδο των –έν μέρει δικαιολογημένων– προκαταλήψεων, πράγμα που προϋπέθετε τη βούληση όλων των μερών να γνωρίσουν καλύτερα τον συνομιλητή τους. Σκοπός, λοιπόν, της προσπάθειας αυτής ήταν –όπως τὸ διατύπωσε ὁ Rudolf Otto– «ὁ καθέννας νὰ πεῖ χωρὶς περιτύλιγμα ὅ,τι πιὸ ἐνδόμυχο ἔχει, ὅ,τι πιὸ ἀληθινό, καὶ ἂν πράγματι ἔχει κάτι»²⁸. Ἡ, γιὰ νὰ ἀναφερθῶ στὰ λόγια τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ, ὅτι ὁ καθέννας ὄφειλε νὰ δίνει τὸν καλύτερό του ἑαυτό, τόσο στὸν Διάλογο ὅσο καὶ στὴν καθημερινή του πρακτική.

Πέραν τούτου, ὁ Μητροπολίτης ἦταν γενικότερα τῆς ἀπόψεως πὼς ναὶ μὲν ἡ «θεολογία» περιλαμβάνει καὶ μεταδίδει τὴν ἀλήθεια τῆς πίστεως, ἀλλὰ πὼς αὐτὴ εἶναι πειστικὴ μόνον ἐφ’ ὅσον ἐκφράζεται συγκεκριμένα στὴν καθημερινότητα καὶ «ἐνσαρκώνεται» στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, καθιστάμενη ἔτσι αἰσθητὴ καὶ ἀπτή. Συνεπῶς, ἡ θέση του ὡς πρὸς τὸν Διάλογο μεταξὺ Ὁρθοδοξίας καὶ Ἰσλάμ μπορεῖ νὰ συνοψιστεῖ στὸ ἐξής: οἱ δύο πλευρὲς ὄφειλαν νὰ παρουσιάσουν ἢ μία στὴν ἄλλη τὸν πλέον «οὐσιώδη» ἑαυτό τους, προκειμένου στὴ βάση αὐτὴ νὰ δημιουργήσουν τὸ θεμέλιο τῆς ἀλληλοκατανόησης καὶ τοῦ σεβασμοῦ, μὲ στόχο τὴ συμβολὴ στὸ κτίσιμο ἑνὸς καλύτερου κόσμου.

Ὁ Διάλογος μὲ τὸ Ἰσλάμ ξεκίνησε διαφορετικὰ ἀπ’ ὅ,τι ὁ Διάλογος μὲ τὸν Ἰουδαϊσμό. Ἐδῶ συναντήθηκαν δύο ἄνδρες μὲ κοινὲς πεποιθήσεις καὶ μὲ τὴν καλὴ θέληση ν’ ἀλλάξουν μὲ τὴ συμβολὴ τους τὸν κόσμο καὶ οἱ ὅποιοι ἤθελαν νὰ θέσουν τίς ὑπηρεσίες τους πρὸς ὄφελος τῶν ἀνθρώπων. Δυὸ ἄνδρες μὲ κοινὸ ὄραμα καὶ τὸ ὄνειρο ἑνὸς καλύτερου μέλλοντος, γιὰ τὴν ὑλοποίησιν τοῦ ὁποίου ὁμῶς ἐγνώριζαν ὅτι ὁ θεμέλιος λίθος ἔπρεπε νὰ τεθεῖ σήμερα. Ἡ πρόγερση τοῦ καλύτερου, ἡ εὐαισθησία γιὰ τὸ πολυτιμότερο καὶ ἡ πίστις στὸ ἀγαθὸ μέσα στὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν κόσμο, τοὺς ὀδήγησαν στὸν δρόμο ἑνὸς ἐντατικοῦ Διαλόγου. Σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα πραγματοποιήθηκαν πολλὲς Συνδιασκέψεις παρὰ τίς πολιτικὲς ἀντιπαλότητες, τίς οἰκονομικὲς δυσκολίες καὶ τὰ κοινωνικά, σχεδὸν ἅλυστα, προσφυγικὰ προβλήματα στὴν Ἰορδανία. Ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς ὑπῆρξε σὲ ὅλη τὴν κρίσιμη περίοδο ὁ μεγαλόπνοος ὑποστηρικτὴς τοῦ Διαλόγου. Παρέμεινε μαζί μὲ τὸν φίλο καὶ συμμαχητὴ του Πρίγκηπα El-Hassan bin Talal πιστὸς στὸ ὄραμα καὶ στὴν κοινὴ πεποίθησιν γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ Διαλόγου. Χωρὶς τὴν ἀταλάντευτὴ ἐμμονὴν του στὴν ἰδέα τῆς

28. Ἀπόσπασμα ἀπὸ διάλεξιν τοῦ RUDOLF OTTO, παρατίθεται στό: *Evangelisches Missionsmagazin*, Βασιλεία (1932) 133.

ἀναγκαιότητας τοῦ Διαλόγου, ἡ συνέχισή του θὰ ἦταν προβληματική, ἂν ὄχι ἀδύνατη. Ἡ ἐλπίδα εἶναι τὸ ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Σημάδια ἐλπίδας ὁμως πρέπει νὰ ἀπορρέουν ἀπ' ὅλες τὶς Θρησκείες γιὰ νὰ κατανοήσουν οἱ ἄνθρωποι «ὅτι ἡ εἰρήνη τοῦ οὐρανοῦ ἀποτελεῖ μίαν ἀκλόνητη βάση γιὰ τὴν θεμελίωση τῆς ἐπίγειας εἰρήνης μεταξὺ τῶν λαῶν»²⁹. Τὸ ὄραμα τοῦ διαλόγου δοκιμάστηκε σκληρά. Ὅσοσο, ἄντεξε στὶς δοκιμασίες καὶ διαφύλαξε ἀλώβητη τὴν ἐλπίδα γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν στὶς σχέσεις τῶν λαῶν καὶ τῶν πιστῶν τῶν διαφόρων Θρησκειῶν. Καὶ ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς διατήρησε ἀλώβητη τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν πίστη του στὸ ὄραμα, γιὰ τὸ ὁποῖο ἀγωνίσθηκε μέχρι τέλους μὲ ὅλες του τὶς δυνάμεις.

Στὸν εὐχετήριο λόγο του κατὰ τὴν 60^η γενέθλιο ἐπέτειο τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ τὸ 1996, ὁ *Πρίγκηψ El-Hassan bin Talal* ἐγκωμιάζει τὸν «ἀγαπητὸν φίλο» του ὡς ἐξῆς: «Γιὰ πρώτη φορὰ συναντήθηκα μὲ τὸν Σεβασμιώτατο πρὸ 15 περίπου ἐτῶν καὶ ἔνωσα βαθειὰ συγκινημένος ἀπὸ τὴν ἐνέργεια, τὴν ζωντάνια, τὴν ἐπιμονή, τὴν εὐγένεια καὶ τὴν αἰσιοδοξία του. Τὰ ἐξαιρετικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ τὰ ὁποῖα μὲ ἐντυπωσίασαν περισσότερο ἦταν τὸ ἀνοικτὸ πνεῦμα του, ἡ ἀνοχή του καὶ ἡ πλατεῖα γνώση τῶν πολιτικῶν, κοινωνικῶν καὶ πνευματικῶν ἀλλαγῶν, οἱ ὁποῖες λαμβάνουν χώρα ταχύτατα γύρω μας. Μὲ αὐτὲς τὶς ιδιότητες, αὐτὸς ὡς κληρικὸς, εἶχε τὰ πληρῆστερα προσόντα νὰ ἡγηθεῖ ἐνὸς διαθρησκειακοῦ διαλόγου»³⁰.

Ὁ πρόεδρος τῆς Βασιλικῆς Ἀκαδημίας γιὰ τὴν ἔρευνα τοῦ ἰσλαμικοῦ πολιτισμοῦ (Al-Albait Foundation) Δρ *Nassir El-Din El-Assad*, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς γενεθλίου ἐπετείου, γράφει: «Πολλὰ στοιχεῖα τῆς εἰκόνας αὐτῆς φωτίζουν τὴν μνήμη μου, ὅταν ἀναπολῶ τὴν δεκαετῆ περίοδο ἀμοιβαίας συνεργασίας καὶ εἰλικρινοῦς φιλίας, ἡ ὁποία ξεκίνησε τὸ 1986, ὅταν πραγματοποιήσαμε τὴν πρώτη μας συνδιάσκεψη μεταξὺ Μουσουλμάνων καὶ Χριστιανῶν στὸ Ὁρθόδοξο Κέντρο στὸ Chambesy. Ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια ἀπόλαυσα τὴν συνεργασία μαζί σας γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν κοινῶν μας στόχων, τὴν ἐνίσχυση τῆς καλύτερης κατανόησης μεταξὺ Μουσουλμάνων καὶ Χριστιανῶν καὶ τὴν κινητοποίηση τῶν κοινῶν ἀξιῶν τῶν δύο μεγάλων Θρησκειῶν μας, πρὸς ὄφελος τῶν πιστῶν εἰδι-

29. PAPANDEOU DAMASKINOS, «Ansprache anlässlich der Gründung der Stiftung für Interreligiöse und Interkulturelle Forschungen und Dialoge», ὅπ.π.: *Dialog als Leitmotiv. Die Orthodoxie an der Schwelle zum Dritten Jahrtausend*, Σαμπεζύ-Γενεύη 2000, 331-334, ἐδῶ 334 (*Analecta Chambesiana* 2). – Ἐπίσης στό: *Ἐπίσκεψις* 30.

30. Στό: BRUN, *Εὐχαριστήρια* 53.

κότερα και τῆς ἀνθρωπότητος γενικότερα. Σὲ ὅλα αὐτὰ διέκρινε πάντα τὸν θερμὸ ὑποστηρικτὴ, τὸν ἐξαιρετικὸ ἐκκλησιαστικὸ ἡγέτη, τὸν στρατευμένο ἀνθρωπιστὴ, τὸν ὄραματιστὴ, τὸν ἀξιαγάπητο φίλο καὶ συνάδελφο»³¹.

Τὰ δύο αὐτὰ ἀποσπάσματα δίνουν μία εἰκόνα τῆς ἐκτίμησής πού ἔχαιρε ὁ Μητροπολίτης. Ἡ πνευματικὴ του αὐθεντία καὶ οἱ ὄραματικοὶ του στόχοι αἰχμαλώτιζαν ἀπεριόριστα τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς παρακινούσαν νὰ συμβάλουν καὶ ἐκεῖνοι στὴν ἐπίτευξη τῶν εὐγενῶν αὐτῶν σκοπῶν. Ἄνθρωποι καλῆς θελήσεως ἐπεδίωκαν ἄνευ ὄρων ἕναν κόσμο τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ὁμόνοιας, καὶ μάλιστα ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸ καὶ πολιτισμικὸ τους ὑπόβαθρο, καθὼς ἐπρόκειτο γιὰ θεμελιώδεις ἀξίες, συγγενικὲς τοῦ Δικαίου τῆς Φύσης καὶ σὲ ἐναρμόνιση μαζί του, τίς ὁποῖες οὐδεὶς ἄνθρωπος καλῶν προθέσεων δὲν δύναται νὰ ἀρνηθεῖ. Σὲ αὐτὸ τὸ πεδίο, πού δὲν ἀντιστοιχεῖ σὲ τίποτα λιγότερο ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸ νόημα καθεαυτοῦ, ἦταν ἐνεργὸς ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνός, προσπαθώντας πάντοτε νὰ φανεῖ ἀντάξιος τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ὡς τοῦ ἐλεήμονος καὶ φιλεύσπλαχνου Δημιουργοῦ. Ἡ γνησιότητα τῆς προθέσεώς του ἔπεισε καὶ τοὺς ἐκπροσώπους τῶν ἄλλων Θρησκειῶν.

5. «Τὸ Ἰδρυμα Διαθρησκειακῶν καὶ Διαπολιτισμικῶν Ἐρευνῶν καὶ Διαλόγων»

Στὰ πλαίσια τῶν δύο Διαθρησκειακῶν Διαλόγων πού περιγράψαμε πιὸ πάνω γεννήθηκε ἡ ἰδέα ἐνὸς Ἰδρύματος, τὸ ὁποῖο –σύμφωνα μὲ τίς ἀποφάσεις τοῦ Γ΄ Προσυνεδριακοῦ Πανορθοδόξου Συνεδρίου³²– θὰ ἐπωμισθεῖ τὴν εὐθύνη τῶν ἀναγκαίων Διαθρησκειακῶν καὶ Διαπολιτισμικῶν Ἐρευνῶν, μὲ σκοπὸ τὴν πληρέστερη συμβολὴ τῶν Θρησκειῶν στὴν υπεράσπιση τῆς εἰρήνης, τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων χωρὶς ἐθνικὲς, φυλετικὲς, θρησκευτικὲς ἢ πολιτισμικὲς διακρίσεις.

Κύριος ἐμπνευστὴς τῆς πρωτοβουλίας αὐτῆς ὑπῆρξε καὶ πάλι ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνός. Μετὰ ἀπὸ διαβουλεύσεις του μὲ προσωπικότητες διεθνοῦς κύρους καὶ ἀποδοχῆς (διανοουμένους, πολιτικούς, θεολόγους, ἐπιχειρηματίες κ.ἄ.), πού ἐκπροσωποῦν καὶ τίς τρεῖς μονοθεϊστικὲς Θρησκείες καὶ κοινὴ τους ἀγωνία καὶ ἐπιθυμία ἔχουν νὰ συμβάλουν μὲ ὅλες τους τίς δυνάμεις στὴν υπέρο-

31. ὁπ.π. 54

32. *Una Sancta* 42 (1987) 1, 15-24 (ειδικὴ ἔκδοση); ἐπίσης προβλ. *Ἐπίσκεψις* 18 κ.ἑ.

βαση τῶν ἐθνικιστικῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν συγκρούσεων, ὅπως ἐπίσης καὶ στὴν προώθηση πνεύματος ἐποικοδομητικοῦ διαλόγου μεταξὺ τῶν Θρησκειῶν καὶ τῶν λαῶν, συστήθηκε στὴν Γενεύη στίς 3 Μαΐου 1999, παρουσία τῶν ἐννέα ἰδρυτικῶν μελῶν³³, τὸ «*Ίδρυμα Διαθρησκειακῶν καὶ Διαπολιτισμικῶν Ἐρευνῶν καὶ Διαλόγων*» (*Fondation de Recherches et de Dialogues Interreligieux et Interculturels*)³⁴. Τὸ Ίδρυμα ἔχει ὡς σκοπὸ τοῦ τὴν ἴδρυση στὴν Ἑλβετία, τὴ λειτουργία καὶ τὴν οἰκονομικὴ διασφάλιση ἑνὸς *Κέντρου Διαθρησκειακῶν καὶ Διαπολιτισμικῶν Ἐρευνῶν καὶ Διαλόγων* μὲ ἔδρα τὴν Γενεύη, ἐνῶ παράλληλα διατηρεῖ καὶ γραφεῖα στὸ Χιοῦστον τῶν ΗΠΑ καὶ στὸ Ἀμμάν τῆς Ἰορδανίας. Πρόεδρος τοῦ πρώτου Διοικητικοῦ Συμβουλίου, τὸ ὁποῖο συγκροτήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰδρυτικὸ Συμβούλιο τοῦ Ἰδρύματος μετὰ τὴν ἐπίσημη ὑπογραφή τοῦ Καταστατικοῦ, ὁρίσθηκε ὁμοφώνως ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς καὶ Ἀντιπρόεδρος ὁ Προΐγκληψ El-Hassan Bin Talal τῆς Ἰορδανίας.

Οἱ σκοποὶ τοῦ Κέντρου εἶναι βάσει τοῦ Καταστατικοῦ του οἱ ἑξῆς³⁵:

- Ἡ ἀναζήτησις τοῦ πλέον οὐσιαστικοῦ καὶ αὐθεντικοῦ μηνύματος τῶν τριῶν μονοθεϊστικῶν Θρησκειῶν (Χριστιανισμοῦ, Ἰουδαϊσμοῦ καὶ Ἰσλάμ) πρὸς τὸν σύγχρονο κόσμο, ἐν ᾧ τῆς τοῦ 21^{ου} αἰῶνος.

- Ἡ ἀμοιβαία γνωριμία καὶ διαθρησκειακὴ καὶ διαπολιτισμικὴ προσέγγισις τῶν τριῶν Θρησκειῶν καὶ τῶν φορέων καὶ ἐκφραστῶν τους μὲ σκοπὸ τὴν ἄρση τῶν παρεξηγήσεων τοῦ παρελθόντος, οἱ ὁποῖες ὀφείλονταν σὲ ἀντιπαλότητες, σὲ ἔλλειψη ἐπαρκοῦς ἐνημέρωσης καὶ στὴν παραπληροφόρησι.

- Ἡ συγκέντρωσις, μελέτη, ἔκδοσις καὶ διάθεσις κάθε στοιχείου, πού προέρχεται ἀπὸ τίς ἱερὲς πηγές –Τορὰ, Ἁγία Γραφή (Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη), Κοράνι– καὶ τίς ἐρμηνεῖες καὶ παραδόσεις τους, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία.

- Ἡ διοργάνωσις κάθε ἔτος ἑνὸς τουλάχιστον Συνεδρίου, στὸ ὁποῖο θὰ μετέχουν στελέχη τῆς Φιλοσοφίας τῆς Θρησκείας, τῆς Συγκρητικῆς Θρησκειολογίας καὶ φορεῖς τῶν διαπολιτισμικῶν καὶ ἰδεολογικῶν κινήσεων τῆς σύγχρονης ζωῆς.

33. Αὐτοὶ ἦταν οἱ ἑξῆς: ὁ Μητροπολίτης Ἑλβετίας Δαμασκηνὸς (Γενεύη), ὁ Προΐγκληψ El-Hassan bin Talal (Ἀμμάν), ὁ Ἀρχιεραββίνος René Samuel Sirat (Παρίσι), ὁ Ἐπίσκοπος Joseph Ratzinger (Βατικανό, Ρώμη), ὁ Μητροπολίτης Ἐφέσου Χρυσόστομος (Κωνσταντινούπολις), ὁ Προΐγκληψ Sadruddin Aga Khan (Γενεύη), ὁ πανεπιστημιακὸς Olivier Fatio (Γενεύη), ὁ κ. Neil Bush (Χιοῦστον), ὁ κ. Jamal Daniel (Νέα Ὑόρκη).

34. Πρὸβλ. *Ἐπίσκεψις* 30 (31.5.1999) 570, 6-9.

35. ὁ.π.π. 6-7.

– Ἡ δημιουργία καὶ λειτουργία ἐξειδικευμένης βιβλιοθήκης, πού θά ἐξυπηρετεῖ τοὺς ἀνωτέρω σκοποὺς.

– Ἡ ἔκδοση ἐτήσιου περιοδικοῦ τόμου, πού θά εἶναι καὶ τὸ ἐπίσημο ὄργανο τοῦ Κέντρου.

– Ἡ ἔκδοση ἐν ὄψει τῆς τρίτης χιλιετίας τριῶν Τόμων σὲ μία θήκη τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῶν Ἱερῶν Πηγῶν (μὲ παράλληλη ἔγκυρη μετάφρασή τους) τῶν τριῶν Θρησκειῶν. Τὸ κείμενο αὐτὸ θά ἀποτελεῖ σημεῖο ἀναφορᾶς στὴν πραγμάτωση τῶν σκοπῶν τοῦ Ἰδρύματος.

Ἡ ἔκδοση τῶν τριῶν Τόμων σὲ μία θήκη τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῶν Ἱερῶν Πηγῶν τῶν τριῶν Θρησκειῶν ἀποδείχθηκε περισσότερο περίπλοκη ἀπ’ ὅ,τι εἶχε θεωρηθεῖ ἀρχικά. Τελικῶς ὅμως τὸ ἐγχείρημα στέφθηκε μὲ ἐπιτυχία καὶ τὸ ἔργο ἐκδόθηκε καὶ παραδόθηκε σὲ σῶμα στὴ διάρκεια μίας ἰδιωτικῆς ἀκρόασης τοῦ ἰδρυτικοῦ μέλους Joseph Rantzinger καὶ Πάπα Ρώμης Βενέδικτου ΙΣΤ΄, τὴν 1^η Φεβρουαρίου 2007.

5.1 Ἐκτίμηση καὶ ἀναγνώριση τῆς προσφορᾶς τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ στὴν προαγωγή τοῦ «Ἰδρύματος Διαθρησκειακῶν καὶ Διαπολιτισμικῶν Ἐρευνῶν καὶ Διαλόγου»

Ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς ὑπῆρξε ὁ οὐσιαστικὸς πρωτεργάτης γιὰ τὴν προαγωγή αὐτοῦ τοῦ Διαθρησκειακοῦ καὶ Διαπολιτισμικοῦ Ἰδρύματος. Βασικὸ του μέλημα ἦταν νὰ φέρεῖ στὸ τραπέζι τῶν συνομιλιῶν περιώνυμους ἐκπροσώπους τῶν τριῶν μονοθεϊστικῶν Θρησκειῶν, ἔχοντας κατὰ νοῦ ἀνθρώπους πού νὰ κατεῖχαν πραγματικὴ «θέση στὴ ζωή», ἀνθρώπους, ἢ φωνὴ τῶν ὁποίων εἶχε ἀπήχηση στὸν κόσμο. Ἡ ἐπιλογή ἦταν λοιπὸν συμπτωματικὴ, μὲ βασικὸ κριτήριον νὰ μὴν περιοριστεῖ στὸ πλαίσιο τῶν θεολόγων καὶ τῆς θεολογίας, νὰ ρίξει γέφυρες ἐπικοινωνίας μεταξὺ νέου καὶ παλαιοῦ κόσμου.

Τὰ ἰδρυτικὰ μέλη, ὑποστηριζόμενα ἀπὸ ἓνα συμβουλευτικὸ ὄργανο, ἀντιμετώπισαν θετικὰ τὴν μοναδικὴ αὐτὴ εὐκαιρία καὶ τὴν ἀνεπανάληπτη ἰδέα νὰ καθίσουν τρία μέρη γύρω ἀπὸ ἓνα τραπέζι καὶ νὰ κοιτάζονται στὰ μάτια. Πρᾶγμα πιὸ δύσκολο ἀπ’ ὅ,τι ἀκούγεται. Ὑπῆρχε ἀνάγκη μίας σαφοῦς ἐπιχειρηματολογίας, μίας αὐστηρῆς μεθόδου ἐργασίας, βασιζόμενης σὲ θετικὲς ἐμπειρίες καὶ προπαντὸς σὲ ἓνα πραγματικὸ ὄραμα γιὰ τὸ μέλλον. Σὲ ἐποχὲς κατὰ τίς ὁποῖες τὸ παλαιστινιακὸ ζήτημα κάθε ἄλλο παρὰ εἶχε λυθεῖ, καὶ μὲ τὴν Ἱερουσαλήμ χωνευτήρι καὶ ἱερὸ τόπο καὶ τῶν τριῶν Ἀποκαλυπτικῶν Θρησκειῶν μὲ τὴν ἀνατολικὴ Εὐρώπη μετὰ τὴν κατάρρευση τοῦ κομμουνισμοῦ σὲ ἀναζήτηση τῆς

πραγματικῆς της ταυτότητας· με τίς βαλκανικῆς χώρες νὰ ἔχουν ἐκραγεῖ σὰν βαρέλι με πυρίτιδα· με τὰ βορειοαφρικανικά-ἀραβικά κράτη νὰ ὑποφέρουν ὑπὸ τὸν ζυγὸ σκληρῶν δικτατόρων, πρὶν ξεσπάσουν, λίγο καιρὸ ἀργότερα, οἱ ἐπαναστάσεις· σὲ καιροὺς ὅπου ἡ κλιματικὴ ἀλλαγὴ, ἡ υπερθέρμανση τοῦ πλανήτη καθὼς καὶ μία ἀνεύθυνη ἀναδιανομὴ πλούτου αὐξήσαν τὴν πείνα στὸν κόσμο, ὅπου, μέσῳ τῆς χειραγώγησης, ὁλόκληροι λαοὶ ὀδηγήθηκαν στὴν παγίδα τοῦ χρέους· σὲ ἐποχὲς ὅπου τὸ Aids ἀπειλοῦσε με ἐξαφάνιση τὸν πληθυσμὸ ὁλόκληρων ἠπείρων· ὅπου προσφυγικά ρεύματα καὶ μαζικὴ μετανάστευση ἀνέμιξαν τοὺς πληθυσμοὺς σὲ πρωτοφανῆ βαθμὸ· ὅπου ἡ παγκοσμιοποίηση καὶ τὰ «κοινωνικά δίκτυα» ἦταν κοντὰ στὸ νὰ καταργήσουν σύνορα καὶ ἀποστάσεις· ὅπου, ὅμως, καταγραφόταν ταυτόχρονα καὶ μία σχεδὸν καθολικὴ ἔκπτωση ἀξιών, ἡ ὁποία ἀπειλοῦσε νὰ ὀδηγήσει τὴν ἀνθρωπότητα στὰ ὄρια τῆς ἀποκλίσεως καὶ τῆς ἀπώλειας τοῦ συνόλου τῶν κατακτηθέντων πολιτισμικῶν ἀγαθῶν· σὲ αὐτὸν τὸν κόσμο τὰ ἰδρυτικά μέλη τοῦ Ἰδρύματος θέλησαν νὰ στείλουν ἓνα μήνυμα τῶν τριῶν μονοθεϊστικῶν Θρησκειῶν, ὥστε νὰ ἐμφυσησουν στοὺς ἀνθρώπους ἐκ νέου νόημα καὶ ἀξίες καὶ ὑπευθυνότητα γιὰ ὅλη τὴν πλάση, ὡς δώρου Θεοῦ. Αὐτὸ ἦταν τὸ ὄραμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐμφορεῖτο ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνός!

Οἱ θετικῆς ἐμπειρίες σὲ συνάρτηση με τοὺς Διαθρησκειακοὺς Διαλόγους, ἡ διαβεβαίωση ὅτι στὶς παραδόσεις τῶν τριῶν μονοθεϊστικῶν Θρησκειῶν ὑπάρχουν κοινὰ βασικά χαρακτηριστικά, ἡ συνάντηση με ἀνθρώπους ποὺ διέθεταν τὴν καλὴ θέληση, τὴν ἀγνή πίστη καὶ ἦταν ἀξιόπιστοι ἐκπρόσωποι τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, τοῦ Ἰσλάμ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅλα αὐτὰ διεύρυναν τὸ βλέμμα τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ πρὸς ἓνα περιεκτικὸ ὄραμα: *κοινὸς ἀγώνας* γιὰ τὸ καλὸ, δηλαδὴ πιὸ συγκεκριμένα *κοινὸς ἀγώνας* ἐνάντια στὶς ὑφιστάμενες κρίσεις καὶ ἐναντίον τοῦ φανατισμοῦ, τῆς τρομοκρατίας, τοῦ πολέμου, τῆς ἀδικίας, τῶν διακρίσεων (ἐθνικῶν, φυλετικῶν, θρησκευτικῶν, πολιτισμικῶν)... *κοινὸς ἀγώνας* γιὰ τὴν υπεράσπιση τῆς εἰρήνης, τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων. Ἡ μέσῳ ἐνὸς εἰλικρινοῦς καὶ δημιουργικοῦ Διαθρησκειακοῦ Διαλόγου προώθηση πνεύματος ἀμοιβαίας κατανοήσεως καὶ ἡ κοινὴ ἀντιμετώπιση τῶν πιεστικῶν προβλημάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου, ὑπῆρξε τὸ ὄραμα μέσα ἀπὸ τὸ ὁποῖο γεννήθηκε ἡ ἰδέα ἐνός «*Ἰδρύματος Διαθρησκειακῶν καὶ Διαπολιτισμικῶν Ἐρευνῶν καὶ Διαλόγων*».

Κατὰ τὴν διάρκειά τῆς ἰδιωτικῆς ἀκρόασης γιὰ τὰ μέλη τοῦ Ἰδρύματος, τὴν 1^η Φεβρουαρίου τοῦ 2007, ὁ Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ' ἔπεινε τίς ἐργασίες τοῦ Ἰδρύματος ὡς ἐξῆς: «Ἀφ' ὅτου ὑπῆρξα ἓνα ἀπὸ τὰ ἰδρυτικά μέλη τοῦ Ἰδρύμα-

τος Διαθρησκειακῶν καὶ Διαπολιτισμικῶν Ἐρευνῶν καὶ Διαλόγων, οἱ εὐχαριστίες μου ἀνήκουν στὸν Πρόεδρό σας, τὸν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως Δαμασκηνό, ὁ ὁποῖος ἔθεσε ἐνώπιόν μου τὸ πρῶτο ἀποτέλεσμα τῶν ἐργασιῶν σας: τὴν ἐνιαία ἔκδοση τῶν τριῶν τόμων σὲ μία θήκη τοῦ κειμένου τῶν Ἱερῶν Πηγῶν τῶν τριῶν μονοθεϊστικῶν Θρησκειῶν... Οἱ ἐργασίες τοῦ Ἰδρύματος συμβάλλουν στὴ διεύρυνση τῆς συνείδησης ἢ ὁποῖα ὁδηγεῖ στὴν ἀναγνώριση κάθε ἀγαθοῦ, τὸ ὁποῖο μέσα στὶς διαφορετικὲς πολιτισμικὲς παραδόσεις τῆς ἐποχῆς μας ἀνταποκρίνεται στὴ θεϊκὴ σοφία καὶ ὑπηρετεῖ τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια καὶ τὴν ἀποποίηση κάθε θηριωδίας, ἢ ὁποῖα διαπραττεται στὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ κάνει τὸν ἄνθρωπο νὰ γίνεται ἀπάνθρωπος... Γι' αὐτὸ τονίζω ὅτι: ἡ Διαθρησκειακὴ καὶ Διαπολιτισμικὴ Ἔρευνα καὶ ὁ Διάλογος δὲν εἶναι ἐπιλογή, ἀλλὰ ζωτικὴ ἀναγκαιότης τῆς ἐποχῆς μας»³⁶.

6. Παρουσίαση τῶν σκέψεων καὶ τῶν προοπτικῶν τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ σὲ συνάρτηση μὲ τοὺς Διαθρησκειακοὺς καὶ Διαπολιτισμικοὺς Διαλόγους

Τῶν σκέψεων τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ, ἃς προταχθοῦν ἐδῶ τὰ λόγια του ὡς πρὸς τὴν ἀξιολόγηση τοῦ δεκαετοῦς Διαλόγου μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων, τὰ ὁποῖα ἀποτυπώνουν τὴν κατάστασι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη: «Ὁ ἀκαδημαϊκὸς διάλογος Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων ὑπῆρξε ἕνα πολὺ τολμηρὸ ὄραμα σὲ μία ἐποχὴ, ἢ ὁποῖα δὲν θέλγεται ἀπὸ τὴ δυναμικὴ τοῦ εἰλικρινοῦς διαλόγου καὶ δὲν ἀφήνει περιθώρια στὴν ἐλπίδα τῶν ὄραματισμῶν γιὰ τὴν ὑπέρβασι τῶν ἐφιαλτικῶν ἐμπειριῶν ἀπὸ τὶς ἐθνικιστικὲς, τὶς θρησκευτικὲς καὶ τὶς κοινωνικὲς συγκρούσεις τῆς ἐποχῆς μας. Τὸ ὄραμα τοῦ Διαθρησκειακοῦ μας Διαλόγου γεννήθηκε μέσα ἀπὸ τὴν ἀπόγνωση τῶν συγκρούσεων, προωθήθηκε μέσα ἀπὸ τὴν καχύποπτη ἀμφισβήτηση τῶν ἱστορικῶν προλήψεων καὶ συνεχίζεται μέσα ἀπὸ τὶς τραγικὲς ἀντιφάσεις τῆς νέας τάξεως πραγμάτων στὴ διεθνή σκηνή. Τὸ ὄραμα τοῦ Διαλόγου δοκιμάσθηκε σκληρὰ γιὰ μία ὀλόκληρη δεκαετία τόσο ἀπὸ τὶς προλήψεις τοῦ παρελθόντος, ὅσο καὶ ἀπὸ τὶς τραγικὲς συγκυρίες τοῦ παρόντος. Ὡστόσο, ἄντεξε στὶς δοκιμασίες τῶν καιρῶν καὶ διεφύλαξε ἀλώβητη τὴν ἐλπίδα γιὰ τὴν ἀποκατάστασι τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν στὶς σχέ-

36. Στό: *Osservatore Romano* (Ρώμη) 37 (16.2.2007) 7, 8.

σεις μεταξύ τῶν λαῶν καὶ μεταξύ τῶν πιστῶν τῶν διαφόρων θρησκειῶν. Ὁφείλομε νὰ ὁμολογήσωμε ὅτι τὰ συγκλονιστικὰ γεγονότα τῆς τελευταίας δεκαετίας ἀποδυνάμωσαν τὸν ἐνδιάθετο ἐνθουσιασμό γιὰ τὶς προοπτικὲς τοῦ διαλόγου, ἀλλὰ δὲν κλόνισαν σὲ καμμία περίπτωση τὴν κοινὴ μας πεποίθηση γιὰ τὴν ἀναγκαιότητά του... Ἡ διαρρεύσασα λοιπὸν δεκαετία ὑπῆρξε γιὰ ὅλους μας μίᾳ εὐχάριστη ἔκπληξη. Συναντηθήκαμε ὡς παλαιοὶ γνώριμοὶ καὶ συζητήσαμε σοβαρὰ ζητήματα ὡς εἰλικρινεῖς φίλοι»³⁷. Ἡ περιγραφή αὐτὴ τῆς καταστάσεως δίνει μίᾳ εἰκόνα γιὰ τὸ μέγεθος τῶν δυνάμεων ποὺ ἀπαιτοῦσαν οἱ ἐργασίες τοῦ Διαλόγου.

Ἡ μελέτη τῶν πρακτικῶν, τῶν ἐγγράφων, τῶν προσφωνήσεων καὶ τῶν εἰσηγήσεων καὶ γενικότερα τῆς κατὰ χρονικὴ ἀκολουθία πορείας τῶν ἐκάστοτε Διαθρησκειακῶν καὶ Διαπολιτισμικῶν Διαλόγων μὲ τὸν Ἰουδαϊσμό καὶ τὸ Ἰσλάμ, τόσο σὲ διμερῆ ὅσο καὶ σὲ πολυμερῆ ἐπίπεδα, ἀφήνει νὰ διαφαίνεται ἡ τεράστια ἀπόσταση, τὴν ὁποία ὁ Μητροπολίτης Ἑλβετίας Δαμασκηνὸς στὸν τομέα αὐτὸ –παράλληλα πρὸς τὶς ἄλλες του δραστηριότητες– χρειάστηκε μόνος του νὰ διανύσει. Βασικὲς γνώσεις γύρω ἀπὸ τὴν θρησκεία τῶν συμμετεχόντων στοὺς Διάλους, ἐκτίμηση τῆς κατάλληλης χρονικῆς στιγμῆς καὶ τῶν ἀναγκῶν τοῦ σημερινοῦ κόσμου, ἱκανοποιητικὲς ἀπαντήσεις σὲ ἐρωτήματα, ὀρθὴ ἀνταπόκριση σὲ ἀπαιτήσεις καὶ δυσχερῆ ζητήματα καὶ γενικότερα μελετημένοι καὶ προσεκτικοὶ χειρισμοί, ὑπῆρξαν ἡ ἀπαραίτητη προϋπόθεση³⁸, ὥστε νὰ ἀναζητηθοῦν τρόποι καὶ μέσα ὑπέρβασης τῶν δυσχερειῶν, ἐξόδου ἀπὸ τὰ ἀδιέξοδα καὶ σκιαγράφησης εὐοίωνων προοπτικῶν γιὰ τὸ μέλλον.

Παρακάτω θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ παρουσιάσουμε τὴν κλίμακα τῶν σκέψεων καὶ τῶν προοπτικῶν τοῦ Μητροπολίτου Ἑλβετίας Δαμασκηνοῦ σὲ συνάρτηση μὲ τοὺς Διαθρησκειακοὺς καὶ Διαπολιτισμικοὺς Διαλόγους, στὸ βαθμὸ ποὺ αὐτὸ εἶναι δυνατό.

1. Ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς διατυπώνει τὸ ἐξῆς ἐρώτημα: «Διερωτῶμαι συνήθως, συχνότερα δὲ στὰ πλαίσια τοῦ Διαθρησκειακοῦ Διαλόγου, ποῖο εἶναι τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖο λείπει, ὥστε, ἐνῶ ἡ εἰρηνικὴ συνύπαρξη

37. PAPANDEOU DAMASKINOS, «Auswertung eines zehnjährigen Dialogs zwischen Christen und Muslimen», *Una Sancta* 51 (1996) 3, 239-244, ἐδῶ 239. Πρβλ. *Ἐπίσκεψις* 27 (30.6.1996) 532, 17-21, ἐδῶ 17.

38. Καθηγητὲς τοῦ στὰ μαθήματα τῆς συγκριτικῆς θρησκειολογίας καὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς Θρησκείας ὑπῆρξαν μεταξύ 1959 καὶ 1965 οἱ περιώνυμοὶ πανεπιστημιακοὶ Gustav Mensching (στὴν Βόννη) καὶ Friedrich Heiler (στὸ Μαρβούργο).

τῶν πιστῶν τῶν δύο Θρησκειῶν νὰ εἶναι δυνατὴ γιὰ μεγάλες περιόδους τοῦ ἱστορικοῦ τους βίου, ἢ ὅποιαδήποτε περιστασιακὴ πολιτικὴ ἔνταση νὰ πυροδοτῆ αἰφνίδια τὴν ἔκρηξη μίας βαθύτατης θρησκευτικῆς μισαλλοδοξίας, τὴν ὁποία οὔτε κἂν ὑποψιάζονται οἱ πιστοὶ καὶ τῶν δύο Θρησκειῶν κατὰ τὴν περίοδο τῆς εἰρηνικῆς συνυπάρξεως»³⁹.

2. Ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς ἐκφράζει τὴν ἀκόλουθη *θεμελιώδη σκέψη*: «Μία ἀντικειμενικὴ ἀνάλυση τῶν συγκεκριμένων περιοχῶν τῶν θρησκευτικῶν ἀντιπαραθέσεων θὰ μποροῦσε νὰ ὀδηγήσῃ σὲ ὀρισμένα χρήσιμα συμπεράσματα ὄχι μόνο γιὰ τὰ αἷτια τῶν συγκρούσεων, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὶς προοπτικὲς ὑπερβάσεώς τους»⁴⁰.

3. Ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς ἐπιχειρεῖ μίαν *ἀνάλυση τριῶν σημείων* τῆς ἐπικρατούσας διεθνoῦς καταστάσεως μὲ τὸ βλέμμα στραμμένο στὶς διάφορες ἐστῆες συγκρούσεων, πὺ θέτουν τέλος στὴν εἰρήνη:

α. *σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις* τῶν τοπικῶν συγκρούσεων ἡ θρησκεία χρησιμοποιήθηκε ὄχι μόνο γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὴν ἐσωτερικὴ ἐνότητα τῶν συγκρουόμενων ἐθνοτήτων ἢ θρησκευτικῶν ομάδων, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἐξάψῃ ἀπωθημένες πτυχὲς θρησκευτικῆς μισαλλοδοξίας, οἱ ὁποῖες εἶχαν ἐκτονωθεῖ κατὰ τὴν περίοδο τῆς εἰρηνικῆς συνυπάρξεως τῶν λαῶν αὐτῶν ὑπὸ τὴν πίεση τῆς ἀθεϊστικῆς καὶ τῆς διεθνιστικῆς οὐτοπίας τῆς κυρίαρχης ἰδεολογίας τοῦ Μαρξισμού - Λενινισμοῦ.

β. *σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις* ὁ θρησκευτικὸς ἀνταγωνισμὸς ὑποδαυλίσθηκε ἀπὸ ἕναν συνδυασμὸ τῶν τοπικῶν πολιτικῶν σκοπιμοτήτων μὲ τὰ ἀντιμαχόμενα συμφέροντα ξένων δυνάμεων, οἱ ὁποῖες διεκδικοῦν τὴ διεύρυνση τῶν ζωνῶν πολιτικῆς ἢ οικονομικῆς ἐπιρροῆς μὲ τὴν ὑποκίνηση ἢ καὶ τὴ συντήρηση τῶν τοπικῶν συγκρούσεων.

γ. *σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις* ἡ ἐμπλοκὴ τῆς θρησκείας στὶς συγκρούσεις τροφodότησε ὄχι μόνο τὶς τοπικὲς ἀντιπαραθέσεις, ἀλλὰ καὶ τὶς εὐρύτερες διαθρησκευτικὰς σχέσεις μὲ ἀναπότρεπτη συνέπεια τὴν ἀποδυνάμωση τῶν προϋποθέσεων γιὰ ἕνα νηφάλιο καὶ ἐποικοδομητικὸ διάλογο μετὰξὺ τῶν ἐκπροσώπων τῶν ἐμπλεκόμενων Θρησκειῶν, ἀφοῦ καὶ οἱ Θρησκευεῖς ἔγιναν πλέον μίαν εὐαίσθητη πτυχή τοῦ ὅλου προβλήματος»⁴¹.

39. PAPANDEOU DAMASKINOS, «Möglichkeit und Notwendigkeit interreligiöser Dialoge», *Una Sancta* 53 (1998) 2, 115-125, ἐδῶ 121.

40. ὁπ.π. 117.

41. ὁπ.π. 117-118.

4. Ἡ ἀνωτέρω ἀνάλυση τριῶν σημείων υἱοθετήθηκε ἀπὸ τὴν «Πνευματικὴν Διακήρυξιν τῆς Γενεύης» τὴν Ἡμέρα τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν στὶς 24 Ὀκτωβρίου 1999⁴², συνυπογράφηκε ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Δαμασκηνὸ καὶ ἐπικυρώθηκε ἐκ νέου ἀπὸ Ἰουδαίους, Χριστιανούς καὶ Μουσουλμάνους ἀντιπροσώπους στὶς 22 Μαρτίου 2003:

«Ἐμεῖς, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων καὶ τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν, ἀπευθύνουμε ἔκκληση πρὸς τοὺς ἡγέτες αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν τομέα ἐπιρροῆς τους, νὰ τηρήσουν αὐστηρὰ τὶς ἀκόλουθες τρεῖς ἀρχές:

α. *Τὴν ἄρνηση* νὰ ἐπικαλεῖται (κάποιος) μίᾳ θρησκευτικῇ ἢ πνευματικῇ δύναμει γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὴν βία ὁποιασδήποτε μορφῆς.

β. *Τὴν ἄρνηση* νὰ ἐπικαλεῖται (κάποιος) μίᾳ θρησκευτικῇ ἢ πνευματικῇ πηγῇ γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὶς διακρίσεις καὶ τὸν ἀποκλεισμό.

γ. *Τὴν ἄρνηση* νὰ χρησιμοποιεῖ (κάποιος) τὴν δύναμή του, τὴν διανοητικὴ ἢ πνευματικὴ του ἰκανότητα, τὸν πλοῦτο του ἢ τὴν κοινωνικὴ του θέση γιὰ νὰ ἐκμεταλλευθεῖ ἢ νὰ κυριαρχήσει στοὺς ἄλλους»⁴³.

5. Ἀναλύοντας τὴν παγκόσμια κατάσταση τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ 20^{οῦ} αἰ. μὲ ἰδιαίτερη ἔμφαση στὶς μεταβολές ποὺ συντελέστηκαν μετὰ τὴν πτώση τοῦ κομμουνισμοῦ στὴν Ἀνατολικὴ καὶ Κεντρικὴ Εὐρώπη, τὴν ἔξαρση τοῦ ἐθνικισμοῦ, ποὺ εἶχε ὡς συνέπεια ἕναν ἀμείλικτο φανατισμό, καθὼς καὶ θρησκευτικὴ μισαλλοδοξία καὶ τρομοκρατία ποὺ ἐξαπλώνεται ὅλο καὶ περισσότερο, ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς ἀπευθύνει ταυτόχρονα ἐπείγουσα ἔκκληση *στὴ συνείδηση* τοῦ θρησκευτικοῦ κόσμου:

α. *Ὅλοι παρακολουθοῦμε* μὲ ἀγωνία ὅσα συμβαίνουν γύρω μας.

β. *Ὅλοι γνωρίζουμε* ὄχι μόνον τὰ αἷτια, ἀλλὰ καὶ τὶς ὀδυνηρὲς συνέπειες γιὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον.

γ. *Ὅλοι γνωρίζουμε* τὴν χρηστικὴ ἢ καταχρηστικὴ σύνδεση τῆς θρησκείας μὲ τὶς ἐθνικιστικὲς, πολιτικὲς, οικονομικὲς ἢ ἄλλες ξένες πρὸς τὴν θρησκεία ἐπιδιώξεις τῶν λαῶν στὶς τραγικὲς συγκρούσεις στὰ Βαλκάνια, στὸν Καύκασο καὶ σὲ ὁποιοδήποτε ἄλλο μέρος τοῦ πλανήτη μας.

δ. *Ὅλοι γνωρίζουμε* ὅτι συνιστᾶ καθῆκον μας νὰ ἀντιληφθοῦμε τὴν εὐθύνη ποὺ φέρουμε ἀπέναντι στὴ Θρησκεία καὶ στοὺς λαούς, ἀποδεικνύοντας ἐμπρά-

42. http://www.religioustolerance.org/rel_prom.htm

43. <http://www.ipsgeneva.com/Newsletters/Enclosures/NL93%20enclosures/GE-spir.pdf>

κτως τὸν εἰρηνικὸ καὶ πνευματικὸ ρόλο τῆς Θρησκείας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀδελφότητα τῶν λαῶν τοῦ πλανήτη μας, ἡ ὁποία ἐκφράζεται μέσῳ τῆς ἰδιαιτερότητας τῶν ἐθνικῶν καὶ θρησκευτικῶν τους παραδόσεων.

ε. *Ὅλοι γνωρίζουμε* ὅτι εἶναι ἀνεξάντλητα τὰ πνευματικὰ ἀποθέματα τῶν τριῶν μονοθεϊστικῶν Θρησκειῶν, ἥτοι τοῦ Χριστιανισμοῦ, τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ Ἰσλάμ, γιὰ τὴν ὑπέρβαση ὅλων τῶν διασπάσεων τοῦ κόσμου, γιὰ τὴν εἰρηνικὴ συνύπαρξη τῶν λαῶν, γιὰ τὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη καὶ γιὰ τὴν προστασία τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων.

στ. *Ὅλοι γνωρίζουμε* ὅτι ἂν δὲν ἀνταποκριθοῦμε στὸ κοινὸ χρέος μας γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῶν ἀποθεμάτων αὐτῶν τῶν τριῶν μονοθεϊστικῶν Θρησκειῶν, τότε ἔχουμε βαριά εὐθύνη ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων ὄχι μόνο γιὰ τὴν παράταση, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὶς τραγικὲς συνέπειες τῶν ἐθνικιστικῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν συγκρούσεων.

ζ. *Ὅλοι γνωρίζουμε* ὅτι ἡ συνεργασία μας αὐτὴ προϋποθέτει τὸν ἀπόλυτο σεβασμὸ τῆς ἰδιαιτερότητας τῶν θρησκευτικῶν μας παραδόσεων καὶ κατὰ συνέπεια ἀποκλείει ὁποιαδήποτε ὑποψία γιὰ θρησκευτικὸ συγκρητισμὸ»⁴⁴.

6. Κατανοώντας τὴν ἀνάγκη μιᾶς στενότερης συνεργασίας τῆς Θρησκείας μὲ τὴν Παιδεία, ὥστε νὰ μὴν διαιωνίζονται ἱστορικὲς προλήψεις ἢ ἀρνητικὲς φορτίσεις καὶ νὰ μὴν ὑποθάλπονται τάσεις θρησκευτικῆς μισαλλοδοξίας, ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς εἰσηγεῖται ἑπτὰ *συγκεκριμένες προτάσεις* γιὰ τὴ βελτίωση τῆς ἐκπαιδευτικῆς διαδικασίας. Τὶς προτάσεις αὐτὲς ἀποδέχεται καὶ ὁ Συμπρόεδρος τοῦ Διαλόγου μὲ τὸ Ἰσλάμ, Πρίγκηπας El-Hassan bin Talal καὶ τὶς προτείνει ὡς *ἐλάχιστη βάση συνάντησης* γιὰ μίαν ἐποικοδομητικὴν συνεργασία στὸ χῶρο τῆς Παιδείας:

«Κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια κατανοεῖται συνεχῶς περισσότερο ἡ ἀνάγκη μιᾶς στενότερης συνεργασίας τῆς Θρησκείας μὲ τὴν Παιδεία γιὰ νὰ ἀποφευχθοῦν στὴν ἐκπαιδευτικὴ διαδικασία οἱ ἐσωτερικὲς ἀντιφάσεις, οἱ ὁποῖες προκαλοῦν συγχύσεις ἢ καὶ ἀνεξέλεγκτες ἐντάσεις στὸν ἄνθρωπο καὶ στὴν κοινωνία. Ὑπὸ τὴν ἔννοια αὐτὴ διατυπώνονται οἱ ἀκόλουθες προτάσεις γιὰ τὴ βελτίωση τῶν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων στὴν Παιδεία ὅλων τῶν πλευρῶν, ὥστε νὰ μὴν διαιωνίζονται οἱ ἱστορικὲς προλήψεις ἢ οἱ ἀρνητικὲς φορτίσεις καὶ νὰ μὴν ὑποθάλπονται τάσεις θρησκευτικῆς μισαλλοδοξίας γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση

44. PAPANDREOU, «Ansprache anlässlich der Gründung», ὄπ.π. 332-333. Ἐπίσης *Ἐπίσκεψις* 30 (31.5.1999) 570, 9).

πολιτικῶν, ἐθνικιστικῶν, κοινωνικῶν ἢ ἄλλων περιστασιακῶν σκοπιμοτήτων. Ὅφειλουμε λοιπὸν νὰ διακηρύξουμε ἀπὸ κοινού:

α. ὅτι οἱ Θρησκείες μας δὲν εἶναι πρόθυμες νὰ διαταράξουν τὴ θεία εἰρήνη τοῦ οὐρανοῦ γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν τὴν ἀπαράδεκτη πολεμικὴ ὑστερία τῶν ἀρχόντων τῆς γῆς.

β. ὅτι οἱ Θρησκείες μας δὲν εἶναι πρόθυμες νὰ παραθεωρήσουν τὴ διδασκαλία τους γιὰ τὴν ἐνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ νὰ ὑπηρετήσουν τὶς νεώτερες ἰδεολογίες τῆς διασπάσεως καὶ τῶν κοινωνικῶν συγκρούσεων.

γ. ὅτι οἱ Θρησκείες μας δὲν εἶναι πρόθυμες νὰ ὑποκαταστήσουν τὴν ἀξίωση τῆς διδασκαλίας τους γιὰ εἰρήνη καὶ δικαιοσύνη στὸν κόσμον μὲ τὴν ἀξίωση τῆς νεώτερης ἰδεολογίας γιὰ «πόλεμον πάντων ἐναντίον πάντων».

δ. ὅτι οἱ Θρησκείες μας εἶναι πρόθυμες νὰ θεραπεύσουν μέσα ἀπὸ τὸν Διαθρησκειακὸ Διάλογο τὶς πληγὲς τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν ἀπὸ κοινού μὲ μεγαλύτερη συνέπεια καὶ ὑπευθυνότητα τὸν ἀδύναμον καὶ ταλαιπωρημένο ἄνθρωπον τῆς ἐποχῆς μας.

ε. ὅτι οἱ Θρησκείες μας εἶναι πρόθυμες νὰ συμβάλουν ἀπὸ κοινού γιὰ τὴν προβολὴ στὰ ἀναλυτικὰ προγράμματα καὶ στὰ διδακτικὰ ἐγχειρίδια τῆς Παιδείας τῶν ἀρχῶν τοῦ ἀμοιβαίου σεβασμοῦ καὶ τῆς εἰλικρινοῦς κατανοήσεως, ὥστε νὰ ἐκλείψουν σταδιακὰ τὰ νοσηρὰ φαινόμενα τοῦ τυφλοῦ φανατισμοῦ καὶ τῆς θρησκευτικῆς μισαλλοδοξίας.

στ. ὅτι οἱ Θρησκείες μας εἶναι πρόθυμες νὰ συνεργασθοῦν στὸν σύγχρονον οἰκουμενικὸ διάλογο γιὰ τὴν υπεράσπιση τῆς εἰρήνης, τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων στὶς σχέσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς ὅποιεςδήποτε θρησκευτικὲς, ἐθνικὲς, φυλετικὲς, κοινωνικὲς ἢ ἄλλες διακρίσεις.

ζ. ὅτι οἱ Θρησκείες μας εἶναι πρόθυμες νὰ ὑποστηρίξουν τόσο τὶς Κυβερνήσεις τῶν λαῶν τους, ὅσο καὶ τοὺς διεθνεῖς Ὄργανισμοὺς γιὰ τὴν πληρέστερη συνειδητοποίηση τῶν θεμελιωδῶν αὐτῶν ἀρχῶν καὶ τὴν εἰρηνικὴ συνύπαρξη τῶν λαῶν»⁴⁵.

7. Ἀξιολογώντας ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς τὸ ἔργο τὸ ὁποῖο ἐπιτελέσθηκε στὰ πλαίσια τῶν Διαθρησκειακῶν καὶ Διαπολιτισμικῶν Διαλόγων μὲ τὸν Ἰουδαϊσμό καὶ κυρίως μὲ τὸ Ἰσλάμ, ὑπογραμμίζει τὶς ἀκόλουθες βασικὲς διαπιστώσεις:

45. PAPANDEOU DAMASKINOS, «Auswertung eines zehnjährigen Dialogs», 242-243.

α. Ὁδηγηθήκαμε πράγματι σὲ μία σειρά σημαντικῶν καὶ οὐσιαστικῶν συγκλίσεων κατὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ θεματολογίου τῆς συνλεύσεώς μας. Χρέος μας εἶναι, χωρὶς νὰ παραθεωροῦμε καὶ τὶς ἀποκλίνουσες ἀναφορές μας, νὰ ἐνισχύσουμε ἀξιόπιστα τὴν αὐθυπαρξία στὴν συνύπαρξη, νὰ συμβάλουμε στὴν ὑπέρβαση τῆς πολώσεως ἀνάμεσα στὴν οὐσία τῶν Ἐρησκειῶν μας καὶ στὴ σύγχρονη φαινομενολογία τους, δηλαδή στὴν ἱστορική τους ἔκφραση, ἀνάμεσα στὴν πιστότητα στὶς ρίζες μας καὶ τοὺς Πατέρες μας καὶ στὸ σύγχρονο κοινωνικὸ χρέος μας, ἀνάμεσα στὴν παράδοση καὶ στὴν ἀνανέωση.

β. Ἡ ὑπευθυνότητα καὶ ἡ αὐθεντικὴ γνησιότητα τοῦ διαλόγου μας ἀποτελέσαν μία σημαντικὴ πηγὴ ἐνθαρρύνσεως καὶ τῶν πολιτικῶν γιὰ νὰ ἐπιτελέσουν καὶ ἐκεῖνοι τὸ χρέος τους. Ἀναφέρομαι ἐνδεικτικὰ στὸ παράδειγμα τοῦ Ἑλληνα Ὑπουργοῦ Παιδείας καὶ Ἐρησκευμάτων, ὁ ὁποῖος μὲ μία σειρά προοδευτικῶν μέτρων στὸν ἑλληνικὸ χῶρο καὶ σημαντικῶν πρωτοβουλιῶν τόσο στὸν βαλκανικὸ, ὅσο καὶ στὸν εὐρύτερο εὐρωπαϊκὸ χῶρο, ἀπέδειξε τοῦ λόγου τὸ ἀσφαλές.

γ. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τῶν νέων ἐπικεντρώθηκε στὰ κοινὰ ἀνθρωπιστικὰ ἰδεώδη τῶν δύο παραδόσεων καὶ στὶς ἀξίες τῆς μετριοπάθειας. Ἡ διασφάλιση τῆς οὐσιαστικῆς ἱστορικῆς συνέχειάς μας εἶναι συνάρτηση καὶ τῆς ἐνσαρκώσεως τῶν κοινῶν αὐτῶν ἀξιῶν ἀπὸ τὴν νέα γενεά. Αὐτὸ σημαίνει σὲ τελευταία ἀνάλυση ἡ μετριοπάθεια. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Πρίγκηπας καὶ ἐγὼ ἀποφασίσαμε νὰ εἰσηγηθοῦμε τὴ συγκρότηση ὁμάδας νέων τῶν δύο Ἐρησκειῶν μας, οἱ ὁποῖοι θὰ κληθοῦν νὰ καταρτίσουν ἕναν στοιχειώδη κώδικα τῶν κοινῶν ἀξιῶν»⁴⁶.

7. Ματιὰ στὸ μέλλον

Οἱ Διαθηρησκειακοὶ Διάλογοι, οἱ ὁποῖοι –εἴτε σὲ διμερὲς ἐπίπεδο μὲ τὸν Ἰουδαϊσμὸ καὶ τὸ Ἰσλάμ εἴτε σὲ πολυμερὲς στὰ πλαίσια τοῦ «Ἰδρύματος Διαθηρησκειακῶν καὶ Διαπολιτισμικῶν Ἐρευνῶν καὶ Διαλόγων»– διεξήχθησαν ὑπὸ τὴ συμπροεδρία τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ, εἶχαν θετικὴ κατάληξη καὶ ὑπῆρξαν ἄκρως ἱκανοποιητικοὶ γιὰ ὅλες τὶς ἐμπλεκόμενες πλευρές. Μία αὖρα φρεσκάδας διαπέρασε τὶς σχέσεις Ὁρθοδοξίας καὶ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ ἀνα-

46. Πρβ. ΡΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, ὀπ.π. 244.

κάλεσε ἐκ νέου στή μνήμη τὴν ἐσωτερικὴ συγγένεια τῶν δύο αὐτῶν Θρησκειῶν. Ὁ Διάλογος μὲ τὸ Ἰσλάμ χαρακτηρίστηκε ἀπὸ τὴν οἰκοδόμησι μιᾶς νέας βάσης ἐμπιστοσύνης καὶ προσέφερε μία ἐλπιδοφόρα ματιὰ σὲ ἓνα ἀδελφικὸ μέλλον. Ἡ παραδοσιακὴ, συνηθισμένη τὴν σήμερον, καταφυγὴ στὸν κοινὸ προπάτορα ὄλων τῶν μονοθεϊστικῶν Θρησκειῶν ἀπεφεύχθη, μὲ τὸ κέντρο βάρους νὰ πέφτει στὸ θεμελιῶδες ἐρώτημα περὶ τοῦ ἐνὸς καὶ μοναδικοῦ Θεοῦ. Ἡ συζήτηση θεμελιωδῶν ζητημάτων, εἰδικῶς ὅσον ἀφορᾷ τὴς προκλήσεις τῆς σύγχρονης ἐποχῆς, ἀποδείχθηκε ὠφέλιμη γιὰ ὅλες τὴς πλευρὰς καὶ εἶχε πειστικὴ ἐπίδραση στοὺς ἐκπροσώπους τῶν διαφόρων Θρησκειῶν, ἀναδεικνύοντας τὴς θετικὰς ὀψεις τοῦ μεταξύ τους Διαλόγου.

Συνοψίζοντας, μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ὁ Μητροπολίτης Ἑλβετίας Δαμασκηνὸς δύναται νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἓνας ἐκ τῶν ἐλαχίστων στοχαστῶν καὶ ὁραματιστῶν, οἱ ὁποῖοι διέθεταν τὴν ἰκανότητα νὰ διακρίνουν τὴν παγκόσμια κατάστασι καὶ νὰ ὑποδεικνύουν στοὺς ἀνθρώπους εὐχρηστους δρόμους. Δρόμους ποὺ ὀδηγοῦν στὴν ἔξοδο ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο τῶν ἐσφαλμένων ἐπιλογῶν. Δρόμους ποὺ ὀδηγοῦν στὴν ὁδὸ τῆς ὑπέρβασις καὶ τοῦ τολμηροῦ βηματισμοῦ, ὅπου τὸ ἄδικο κατονομάζεται χωρὶς φόβο καὶ ὅπου κανεὶς δὲν ἐπιτρέπει νὰ παραθεωροῦνται οἱ συνέπειες τῆς θρησκευτικῆς μισαλλοδοξίας. Τὸ ἐρώτημα ποὺ τίθεται εἶναι, ἂν καὶ οἱ ἀνθρώποι ἔχουν τὴν θέλησι καὶ τὴ διάθεσι ν' ἀκολουθήσουν τοὺς ὑποδεικνυόμενους δρόμους.

Ἐντυπωσιακὴ εἶναι ἐπιπλέον ἡ ἐμπιστοσύνη ποὺ ἔδειχνε ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς πρὸς τὴν νέα γενιά, τὴν ἐλπίδα τοῦ μέλλοντος, τὸν φορέα τῆς πνευματικῆς κληρονομιάς τῶν λαῶν, ἡ ὁποία δὲν πρέπει νὰ ἐπιβαρύνεται ἀπὸ τὰ λάθη τῶν προγόνων. Ὅπως διαφαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν τρίτη βασικὴ διαπίστωσι τῆς ἀξιολόγησις τοῦ ἔργου τῶν Διαθρησκειακῶν Διαλόγων, ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς ἐναπόθετε τὴν ἐλπίδα γιὰ ἓνα εὐδαίμονο μέλλον στὸ ἐνδιαφέρον τῶν νέων γιὰ τὰ κοινὰ ἀνθρωπιστικὰ ιδεώδη καὶ τὴν ἀξία τῆς *συμφιλίωσις* καὶ τῆς *μετριοπάθειας*. Στόχος, ἡ ἀδελφοσύνη τῶν λαῶν καὶ ἡ ἀγάπη μεταξύ τῶν ἀνθρώπων. Ἐναπόκειται, λοιπόν, στὴν παλαιὰ γενιά νὰ ὁμολογήσει τὴν ἀνικανότητά της καὶ νὰ παραδώσει τὰ ἡνία στοὺς νέους –μὲ τὴν πίστη πὼς ἓνας καλύτερος κόσμος ἴσως νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ γεννηθεῖ ἀποκλειστικὰ μέσα ἀπὸ τὴν ἀθωότητα τῆς νιότης. Ἐάν αὐτὸ μποροῦσε νὰ ἐπιτευχθεῖ, θὰ συνιστοῦσε τὴν ἀπαρχὴ τῆς λύσις, ὅπως τὴν ἔβλεπε ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς, γιὰ ἓναν κόσμο πιὸ ἐλπιδοφόρο.

Οἱ Διαθρησκειακοὶ Διάλογοι καταδεικνύουν πόσο πεπεισμένος ἦταν ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ Διαλόγου, πόσο σημαντικὴ

εἶναι ἡ γενικότερη συνομιλία μεταξύ τῶν διαφόρων μερῶν, οὕτως ὥστε νὰ γκρεμιστοῦν τὰ τείχη τῶν προκαταλήψεων καὶ νὰ ἀρθοῦν τὰ ἐμπόδια τῆς ἀγνοίας πρὸς ὄφελος τῆς εἰρηνικῆς συνυπάρξεως. Ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηὸς ἀγωνιζόταν ὑπὲρ ἑνὸς γνήσιου, εἰλικρινοῦς Διαλόγου: «Ὅταν εἶσαι πιστὸς στὴν Ἀποστολικὴ Πίστη καὶ ταυτοχρόνως διαθέσιμος νὰ γνωρίσεις νέες καταστάσεις, τότε μπορεῖς τὸ δίχως ἄλλο νὰ ἀνακαλύψεις ἐκ νέου ἀδελφοὺς καὶ ἀδελφές ἐκτὸς τῶν οἰκείων σου θρησκευτικῶν ὁρίων. Τότε μπορεῖς νὰ ἀποδεχτεῖς τὸν Ἄλλον ὅπως εἶναι, χωρὶς συγχρόνως νὰ σταματήσεις νὰ εἶσαι αὐτὸ πὸν εἶσαι»⁴⁷. Τὰ λόγια αὐτά, δηλωτικὰ τοῦ τρόπου σκέψης τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ, δὲν τὸν χαρακτηρίζουν ἀπλῶς ὡς Οἰκουμενιστὴ, ἀλλὰ καταδεικνύουν παράλληλα τὸ πόσο τὰ ὄράματα καὶ οἱ σκέψεις του προηγοῦνταν τῆς ἐποχῆς του.

Μετάφραση: Ἀλεξάνδρα Παύλου -
Κωνσταντίνα Πέππα

47. Στὸ: BRUN MARIA, *Damaskinos Papandreou. Erster Metropolit der Schweiz 1969-2003 – Δαμασκηὸς Παπανδρέου. Πρῶτος Μητροπολίτης Ἑλβετίας 1969-2003*, Athen – Ἀθήνα. 2011, 121.